ژاک دریدا..
نووسین، جیاوازی، جێکەوت

ڕێبین ڕەسووڵ ئیسماعیل

بۆ خوێندنەوەو تێگەیشتن لەمێژووی هزر، بۆ هەڵوەشاندنەوەی سیستەمێکی هزری، پێویستە پشت بە کۆمەڵێک گوتار وەکو ڕایەڵی سەرەکی لەنێو پرۆسەی هەڵوەشاندنەوەدا ببەستین، دەبێت مەبەستمان لەم کردارە ئەوە بێت لەدواوەی ئەم گوتە و وشە و ڕستە دەربڕاوانەی کەیەکێتی و هەمەکێتی گوتار پێکدێنن، لە مەبەست و نیازی نێرەر بگەین، لەو شتانە بگەین کە گەرەکیەتی بیاندرکێنێت، لەنەست و نائاگایی ئەو خودە بگەین کە بەبێ ئەوەی مەبەستی بووبێت و لە چرکەساتی نائاگایی زەینیدا لەنێو سیستماتیکی زمانی دەقی گوتاردا هەندێک شتی ئاشکرا کردووە، تاوەکو لەمێژوویێکی دواتر و نوێتردا، لەچرکەساتێکی دیکەو لەشوێنێکی دیکەدا ئەو گوتارە سەر لەنوێ دابمەزرێنرێتەوەو بخوێندرێتەوەو شیکار بکرێتەوەو ئەو نادیاریانەی نێو دەقی گوتار ئاشکرا بکرێن کە لەنێو سیاقی مێژوویی ئەوکاتدا نادیار بوون، لەبەرئەوەی شیکاری کردنی هزر و پرۆسەی هزری شیکارێکە بەردەوام هەوڵدەدات لە دواوەی مانای مەجازی و زمانی ڕەمزی و مەجازیدا، بەدوای مانای ڕاستەقینەدا بگەرێت. ئێمە دێین وەکو پێکهاتەیەکی زمانەوانی دارێژراو کار لەسەر دەقی گوتار دەکەین، بەڵام لە هەمان کاتیشدا کار لە دواوەی گوتار دەکەین ـ میتاگوتار ـ و گومان لەمەبەست و ئامانجی گوتار دەکەین و کۆمەڵێک پرسیار بەرهەم دێنین.

ئەو گومانەی ستراتیژییەتی هەڵوەشاندنەوە، گومانێک نییە بەتەنیا لەپێناو خودی گوماندا بێت وەکو ئەو گومانە ڕەهایەی گومانکارەکانی نێو مێژووی فەلسەفە بەرهەمیان هێنا، ئەو گومانە گومانی (ئەمبریکۆس ومۆنتانی)نییە، گومانێکی میتۆدییە لەشێوەی گومانی (دیکارت)ی، بەرلەوەی گومانێکی سادەو ڕەها بێت، گومانێکی ئەپستمۆلۆژییە، ئەوە گومانێکە لەکۆتایی و ئەنجامدا بەرەو یەقین و بڕوای ڕەها دەڕوات، یەقینی ئەوەی شتی نادیارو نائاشکرا لەدواوەی ئەو زمانە ڕەمزی و مەجازییەی گوتارەکاندا بوونی هەیە، یەقینی ئەوەی هەر گوتارێک چەندین مەبەست و ئامانجی شاردراوەی

ڕانەگەیەنراوی لەدواوەیە.

لەڕووی پێکهاتەی زمانییەوە، دەق، یا گوتار لە کۆمەڵێک گوتە پێکدێت، هەر گوتەیەک لە چەند وشەیەک و ڕستەیەکی لێکدراو پێکدێت، کەواتە گوتار دەبێتە کۆمەڵێک گوتەی ڕێکخراو لەنێو بونیادی سیستماتیکی زماندا، ئەو گوتانە لەنێو نەسەقی گوتاردا واڕێکخراون دەبنە بەشێک لە گشت، واتا هەر گوتەیەک بەشێکە لە گوتار، ئەم گوتانە لەبەر ئەوەی دەربڕی هزرو بۆچوون و تێزو تیۆرن بۆیە لەنێو گوتاردا وەکو یەکێتییەکی هەمەکی پتەو خۆیان دەردەخەن، بەڵام لەهەمان کاتیشدا خودی ئەم گوتانە وا دەکەن لەکاتی شیکارو ڕاڤە کردندا گوتار شکست بخوات، دابڕاندنی هەر گوتەیەک و دەرهێنانی لەنێو نەسەقی سیستماتیکی گوتار دەبێتە هۆی ئەوەی ئەم گوتەیە مانایەکی تەواو جیاواز لەم مانایە بەدەستەوە بدات کە فرمانی پێدرابوو، ڕەنگە گوتەیەک یا ڕستەیەک لە خوێندنەوەی یەکەمدا مانایەک ببەخشێت، کەچی لەگەڵ خوێندنەوەی دووەمدا مانایەکی دیکەی تەواو جیاواز بەدەستەوە بدات، واتا لەگەڵ هەر خوێندنەوەیەکی نوێدا ڕەنگە مانایەکی نوێمان لێی دەست بکەوێت، ئەم فرە مانایەش یەکێکە لەڕایەڵە سەرەکییەکانی ستراتیژیەتی هەڵوەشاندنەوەو (جاک دریدا)ش لەنێو کتێبی (نووسین و جیاوازی) بە ڕوونی جەختی لەسەر دەکاتەوە. ئێمە بۆ هەڵوەشاندنەوەی دەقی گوتار کار لەسەر ئەم مانا دژکارانە دەکەین کە ڕستەو گوتەکان لەگەڵ هەر خوێندنەوەیەکدا بەدەستەوەی دەدەن، ئێمە دێین گوتار پارچە پارچە دەکەین و کار لەسەر گوتەکان دەکەین، بەوەش یەکێتی گوتار هەڵدەوەشێتەوەو تەنیا گوتەو ڕستە پارچە کراوەکان دەبنە دەربڕی ئەم گوتارە.

لەکاتی شیکارکردن و ڕاڤەکردنی دەقدا ئێمە دروشمێکی دوانەیی و دوولایەنە بەرزدەکەینەوە ئەویش هەمەکی و یەکێتی گوتار و فرە مانایی گوتارە، هەمەکی گوتار بەمانای ئەوەی وا کار لەسەر بەشە دابڕاو و جیاکراوەکانی دەق دەکەین، کەوا بەشێکن لە یەکێتییەکی هەمەکیانەی گوتارو جیاناکرێنەوە، بۆیە هەر مانایەک بەدەستەوە بدەن بەمانای دەق یا گوتار دادەنرێت، فرە مانایی گوتاریش بەهەمان شێوە مانای فرە مانایی و فرە دەلالەتی دالەکانی نێو گوتار بەدەستەوە دەدەن، بۆیە لەکاتی ڕاڤەکردن و خوێندنەوەی گوتاری دام و دەزگا سیاسی و هزری و ئایدیۆلۆژی و فەلسەفی و سەربازییەکاندا دەگەینە ئەوەی کە ئەم گوتارانە تواناکاری ئەوەیان تێدایە لەکاتی بەقسە خستنیان شتی وا ئاشکرا بکەن زۆر جیاوازبێت لەو شتانەی بە ئاشکرا بانگەشەی بۆ دەکەن، ئەوەش واتا فرە مەدلوولی یەک دال، بۆیە گوتار لەلایەنی ماناوە ئەوەندە دەوڵەمەندە بەشێوەیەک لە ژمارە نایەت.

لێرەدا کاتێک قسە لەسەر فرەمانایی گوتار دەکەین دەبێت ئاماژە بۆ ئەوەش بکەین کە ئەم گوتارانە لە ئاگایی و بە ئەنقەست بێت، یا لە نائاگایی لەبەر چەندین فاکتەرو هۆکار لەسەرووی هەموشیانەوە سەرکوتکردن و خەفەکردن و چەپاندن و دواتریش فرت و فێڵ و هەڵخەڵەتاندن و فریودان بوونەتە هۆی ئەوەی زۆرجار گوتار پەنابباتە بەر زمانی ڕەمزی و مەجازی و خۆی لەدوای چەندین گوتەی ماکیاژکراوی فرە مانا حەشاربدات. دوای ئەوەی ماهیەتی دەقی گوتارمان خستەڕوو ئێستاش هەوڵ دەدەین چەمکی هەڵوەشاندنەوە شیکارو ڕاڤە بکەین وەکو دەروازەو دەسپێکێک بۆ ڕۆچوونە نێو تەوەرەکانی داهاتووی ئەو لێکۆڵینەوەیە.

هەڵوەشاندنەوە ئەو زاراوەیە بوو کە (جاک دریدا) وەکو ستراتیژییەتێک بۆ پرۆسەی هزرییەکەی بەکاری هێنا تاوەکو پاڵ بە کولتووری خۆرئاواوە بنێت دان بە بوونی (ئەو)ی دیکەی بەرامبەری بنێت ئەوەش وەکو پێداویستییەکی ئەپستیمی بۆ تێگەیشتن و ناسینی خود لە سایەی چەمکی جیاوازیدا، لەسایەی بەراوردکردنی (من)ی خۆرئاوایی لەگەڵ (ئەو)ی خۆرهەڵاتیدا، دوای ئەوەی چەندین سەدە ستراتیژییەتی خۆرئاوا لەبەسێنترالبوونی لۆگۆسی لە دەوری خوددا ڕۆڵی ئەوی دیکەی بەرامبەری وا نمایش دەکرد وەکو ئەوەی پەراوێزە لەنێو بازنەیەکدا خول دەخواتەوەو چەقەکەی خۆرئاوایە، لێرەدا خودی خۆرئاوا دەبێتە پەراوێزێکی لاوەکی و هیچ زانست و مەعریفەیەکی نییە تەنیا ئەوەی گەورەی لە خۆرئاوایی پێی دەبەخشێت، ئەوەش بریتییە لە پرۆسەی سڕینەوەی جێکەوت و شوێنەواری کۆیلە لەنێو مێژووی شارستانیەتدا، بگرە لەوەش زیاتر سێنترالیزمی لۆگۆسی خۆرئاوایی لە قۆناغێک لە قۆناغەکانی پێشڤەچوونی خۆیدا گەیشتە ئەو مەزندەیەی، کەوا ئەوی دیکەی بەرامبەرو ئەوەی خۆرهەڵاتی تەنیاو تەنیا ئافرێدەکراوو بوونەوەرێکی دەستی خۆیەتی و بۆخۆی دایهێناوە تاوەکو دەسەڵات و مەزنی خۆی بەسەردا پراکسیس بکات.

هەڵوەشاندنەوە وەکو زاراوە لەلایەنی دەلالەتی ڕاستەوخۆی وشەکەوە زاراوەیەکی ئاڵۆزو سەر لێشێواوکارە، بەڵام لەلایەنی دەلالەتی هزرییەوە زۆر دەوڵەمەندە، بە پلەی یەکەمیش وەکو لە خودی ناوەکەی خۆیدا دیارە دەلالەت لە تێکدان و دارمان و تەفلیش کردن و شیکارکردن دەکات، ئەو دەلالەتانەش بەردەوام پەیوەستن بە شتی دیارو بەرچاوی مادی، بەڵام لەئاستی

دەلالەتی قوولەوە مەبەستی هەڵوەشاندنەوەی دەقی گوتارو ئایدیۆلۆژیاو سیستەم و سەمتی هزرییەو سەر لەنوێ چاوپێدا خشانەوەیە بە پێکهاتەو توخمە سەرەکییەکانیان، ئەم هەڵوەشاندنەوەیەش دەبێت لەسایەی ئەرکیۆلۆژیاییێکی ئەپستمی و بەپشت بەستن بەدەرەنجامی ئەو ئەرکیۆلۆژیایە بێت.

ستراتیژیەتی هەڵوەشاندنەوەی (دریدا) لەلایەنی فەلسەفی و ئەپستیمییەوە هەوڵ دەدات ئەوەمان بۆ ئاشکرا بکات کە سێنترالیزمی لۆگۆسی خۆرئاوا تەنیاو تەنیا وازییەکی زمانەوانییە بۆ ئاستی شارستانیەت بەرزبۆتەوە، خودی ئەم سێنترالیستییەش لەبنەچەدا پشتی بەچەندین سێنترالیستی دیکە بەستاوە، ئەگینا سێنتەر بەردەوام ئەم دیالۆگە بەردەوامەیە لەنێوان سێنتەرو پەراوێزدا، ئەمەش چونکە هەڵوەشاندنەوە ئابڕووبردنی میکانیزمی ئەپستمی سێنتەرو سێنترالیزمی لۆگۆسییە بە هەموو شێوەکانییەوە، بۆیە دەبێت وا تێی بڕواندرێت کەوا ئابڕووبردنی سیستەمی میکانیزمی ئەپستیمی خۆرئاوایە کە بۆخۆی ئەم سێنتەرەی داهێناوەو هەوڵ و کۆششە بۆ گوێگرتن لە دەنگی ئەوی دیکەی جیاواز. خودی هەڵوەشاندنەوە وەکو ستراتیژیەتێک بریتییە لە کرداری ڕاڤەکردنی دژکاری نێو بونیادی چەمکە هزرییەکان بە مەبەستی دۆزینەوەی شێوازو ڕێگای کارکردنیان لە پێکهێنانی شێوازە هزری و ئایدیۆلۆژی و فەلسەفییەکاندا، ستراتیژیەتێکە هەوڵ نادات بەیەک هەنگاو خۆی لەکۆت و پێوەندەکانی بونیادی میتافیزیکیای خۆرئاوا دەرباز بکات وەکو ئەوەی تیۆرو میتۆدەکانی دیکە ئەنجامیان داو لە کۆتایشدا بوون بە پاڵپشتی بەهیچی تر بۆ بونیادی میتافیزیکیایی لەبری ئەوەی تێکی بشکێنن و هەڵی بوەشێننەوە، ئەم ستراتیژییەتە لەناوەوەی هەناوی گوتاری خۆرئاوادا کاردەکات بەمەبەستی ئەوەی ئاماژەو هێما سیمیۆلۆژییەکان هێدی هێدی و بەو شێوەیەی کە خۆی گەرەکییەتی ڕاڤە بکات و چەمک و مانای نوێیان پێ ببەخشێت، چەمک و مانای دەربڕی ئەو دژکاری و ناکۆکییە بێت کە ئەم گوتارە تێی کەوتووە بەوەش هەوڵ دەدات هزری خۆرئاوا بە حەقیقەتی خۆی دوور لە ماکیاژو ماسک کردنەبەر پیشان بدات و ئەوە ئاشکرا بکات کە گوتاری خۆرئاوا گوتاری باڵا دەستی و کۆنترۆڵکردنە لەئاست بێدەنگی و داماوی کۆیلەدا.

هەڵوەشاندنەوەی لۆگۆسێنترالیزم و گوتاری باڵادەستی

ئەو تێزەی (دریدا) بەتەنیا مەبەستی ئەوەنییە بونیادی

گوتاری میتافیزیکی باڵادەستی لۆگۆسی خۆرئاوا هەڵبوەشێنێتەوە، بەڵکو لەوەش زیاتر مەبەستیەتی دیالۆگێک لەنێوان شارستانیەتەکاندا بێنێتەدی و دیالۆگێک لە دیدگاو ڕوانگەی باڵادەستی گەورە و ملکەچی کۆیلەدا نەبێت، بەڵکو پێداویستییەکی ئەپستمی بێت بەو مەرجەی بە ئاقارێکدا بڕوات دوور لەمەش بکەوێتە نێو میتۆلۆژیاییێکی هەڵخەڵەتێنەری درۆزنانەی باڵادەستی و سێنترالیزمی بوون، هەڵوەشاندنەوە لەوکاتەی ڕەخنە لەو بونیاد و تێڕوانینەی خۆرئاوا دەگرێت ئەوەشمان بۆ دەردەخات کەوا ئەم خۆرئاوایە تاوەکو گوتاری خۆی بەدی بکات پێویستی بە بوونی ئەوی دیکە هەیە، لەبەرئەوەی لەسایەی بوونی بەرامبەرەوە نەبێت باڵادەستی خۆرئاواش بوونی نییە، لێرەدا دوانەی خۆرئاواو خۆرهەڵات وەکو پێداویستییەک یەکتری نابڕن لەبەرئەوەی بڕینی هەر یەکێکیان مانای بێ بەهایی گوتاری ئەوی دیکەیانە.

کاتێک بەوردی لە هزری (جاک دریدا) و ستراتیژیەتە ڕەخنەییەکەی ڕادەمێنین ئەوە بەدی دەکەین کە ئەو یەکێکە لەو فەلسەفەکارانەی هزری خۆرئاواییان لە تایبەتمەندی و پێکهاتەکانیەوە هەژاندووە، چونکە پرسیارەکانی بەردەوام لەشوێنگەی پەراوێزەوە بەرەو سێنتەری بنەڕەتی هزرەکانەوە دەچێت، دواتریش ئەم هزرانە والێدەکات کە بشێت بنووسرێنەوەو تۆماربکرێت و ببنە ڤالاییەکی وا کە بتوانرێت هەڵبوەشێنرێتەوەو بخرێتە ژێر پرسیارکردن، بۆیە (دریدا) ئەو هزرڤانەیە کە بە ئازایەتیەکی زۆرەوە ڕەخنەی ئاراستەی ئەو پرنسیپانە کرد کە هزری خۆرئاوای لەسەر بونیادنراوە بەتایبەتیش وەکو گوتمان ڕەخنەگرتن لە سێنترالیزمی لۆگۆسی خۆرئاوا، بەم شێوەیە دەبینین هەڵوەشاندنەوە گەرایی بیرکردنەوەیە لە دابەشکراوو خوێندنەوەیەکی ڕاڤەکراوە لەدەقدا، ئەوەش دەزانێت کە دەق جێکەوتە، ئەوەی جێکەوتیش لەدوای خۆی جێبێڵێت ئەوە بۆ خۆی ون دەبێت، بۆیە لەسەر خودی هەڵوەشاندنەوە خواز پێویستە تا ئەو نائامادەگییە بدۆزێتەوە ئازادو بێ مەرج بێت و خۆی لە هەموو کۆت و پێوەندێک دەربازو ئازادبکات و بەرەو ئەوشتە بچێت کە تێکشکێنەرو دوورەو لە شیکارکردنی ڕەوانبێژیانە ڕەت بدات و خۆی لە سێنتاکسی تەقلیدی دەربازبکات و بەدوای واقیعی پەرت و بڵاوی نادیار لەنێو دەق و فەردانیەتی دەقدا بگەڕێت. ستراتیژیەتی هەڵوەشاندنەوە لەوکاتەی ڕەخنە لە سێنترالیزمی لۆگۆسی خۆرئاوا دەگرێت، بەڵام ئەبەد پشت ناکاتە مەرجەعیەتە ئەوروپییەکانی خۆی و ڕەتیان ناکاتەوە، ئەو دێت ئەو ناسنامە ئەوروپییە ڕەت دەکاتەوە کە پێی وایە ئەورووپا

تەنیاو تەنیا پەیوەستی کولتووری یەهودی و مەسیحی بێت بەبێ ئەوەی کولتووری ئیسلامی بخرێتە ناو، بۆیە (دریدا) پێی وایە ناسنامەیەکی ئاوێتەیی هاوبەشی هەرسێ کولتووری مەزنی (یەهوودیەت، مەسیحیەت، ئیسلام) بێت.

بێگومان ئەم بۆچوون و شێوازەی کارکردن و لێکۆڵینەوەو خوێندنەوە دژی گوتاری بالادەستی و سێنترالیزمی لۆگۆسییەو هەوڵ دەدات هزرێکی نوێ بێنێتە ئاراوە خۆی لە ئایدیۆلۆژیاو تیۆروانینی پراگماتیزمیانە بەدوور بگرێت و خۆی بەپرۆسەیەکی ئەخلاقی وشیارو ئەپستیمی خەریک بکات، دابینکردنی هاوسەنگیەکە دوور لە کێشەی جیاوازی و ناسنانە و کولتوورو شارستانیەت و هەموو ئەو کۆت و پێوەندانەی خۆرئاوا بونیادی ناون تاوەکو لەسایەیانەوە خۆی لە (ئەو)ی دیکە جیابکاتەوە.

بەم شێوەیە دیارە هەڵوەشاندنەوە وەکو ستراتیژیەتێکی هزری ڕەخنەگەرایی بریتییە لە ڕاڤەکردنی هاو دژی، یا کرداری دژکاری لەنێو ئەم ڕۆنراوە بە مەبەستی دۆزینەوەی شێوازو ڕێگای کارکردنی لەنێو پێکهاتەی شێوازە هزریەکاندا، ئەوە لەپاڵ لێکدانەوەی چۆنیەتی شێوازی پێکهاتنی ئایدیۆلۆژیاو میتۆدو تیۆرە هزری و فەلسەفی ئەپستمۆلۆژییەکان و سەرجەم میتۆدە ڕەخنەییەکان، ئەوەتا (دریدا) سەبارەت بە تۆتالیتارییەتی ماناو فرە بواری کاری هەڵوەشاندنەوە گەرایی دەڵێت: (ئەوکاتەی من دەستم بە نووسین کرد میتۆدی بونیادگەری کۆنترۆڵی کولتووری فەرەنسی کردبوو، ئەم میتۆدەش لەسەر ڕایەڵی ئەوە بونیادنراوە گوایە بابەت، یا هۆش لەنێو سیستەمێکی بونیادیدا تۆمارکراون و بوونیان هەیە، ئەوەشە سەبارەت بە ڕاڤەکردنی سایکۆلۆژی و ئەنترۆپۆلۆژی و فیلۆلۆژیش دەگونجێت، لەوکاتەی شتم لەم میتۆدو ڕێبازانە وەردەگرت ڕەخنەم ئاراستەی میتۆدی بونیادگەری دەکرد، ئەم میتۆدەی من دامهێنا لەولاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا بە (پۆست بونیادگەری) ناوزەد دەکرێت، واتا ڕەخنە لە بونیادگەری و هەوڵ دەدات پرسیار دەربارەی مێژووی بونیادگەری و پێوەندی بونیادەکان لەگەڵ یەکتری بخاتە ڕوو، هەروەها ڕەخنەگرتن لە ناوەرۆکی ئەو فەلسەفەیەی ئاراستەی بونیادگەری دەکات، بە پشت بەستن بەم پرسیارانە چەندین چەمکم دەربارەی نووسین پێشنیارکرد، ئەوەش لە یەک کاتدا لە نووسین و گرافیکدا دەدۆزینەوە ئەوەی من ناوی دەنێم نووسینی ئەسڵی یا بنەڕەتی، بەتەنیا نووسین لەسەر کاغەز نییە، لەبەرئەوەی ئاخافتنیش جۆرە نووسینێکی دیکەیە، چەمکی نووسینی ئەسڵی، یا بنەڕەتی نەفەلسەفییەو نەئەدەبی، بەڵام ئێمە لەئەوەوە هەوڵ دەدەین لەناوەرۆکی ئەدەب و فەلسەفە بگەین.

ئەوەی بەردەوام هەڵوەشاندنەوە جەختی لەسەر دەکاتەوە ئەوەیە گوتار، یا دەق بەردەوام بەرهەم دەهێنرێتەوەو مردنی نووسەرە یا نێرەر نابێتە هۆی وەستاندنی پرۆسەی بەرهەمهێنانی مانا لەبەرئەوەی هەر خوێندنەوەیەکی نوێ واتا بەرهەمهێنانی دەقێکی نوێ، چونکە هەڵوەشاندنەوە پێی وایە هیچ دەقێک نییە دژکار لەناوەخۆیدا هەڵنەگرێت، بۆیە هەموو گوتارێک دژکار لەناوەخۆیدا هەڵدەگرێت ئەو دژکارەش لەکاتی ئەنجامدانی پرۆسەی خوێندنەوەو تەئویلکردندا ستراتیژییەتی هەڵوەشاندنەوە هیچ ئامێر و ئامرازێک لەدەرەوە ناهێنێت تاوەکو دەقی پێ هەڵبوەشێنێتەوە، بەڵکو کار لەهەمان ئامرازو ئامێری خاوەنی دەق دەکات و لەپێناو خزمەتی خۆیدا بەکاریان دێنێت.

نووسین و جیاوازی

(جاک دریدا) لە نامەکەیدا کە بۆ پرۆفیسۆر (ئۆزتسۆ)ی ژاپۆنی ڕەوانەی کردبوو هەر لەنێو کتێبەکەش بەوەرگێڕانە عەرەبییەکەی بلاو کراوەتەوەو خودی پرۆفیسۆر (ئۆزتسۆ)خۆیشی کتێبی (نووسین و جیاوازی) (دریدا) ی وەرگێڕابووە سەر زمانی ژاپۆنی و دوچاری هەندێک کێشەی زمانەوانی هاتبوو بەتایبەتیش سەبارەت بەوەرگێڕانی زاراوەی هەڵوەشاندنەوەو دەستنیشانکرنی چەمک و دەلالەتەکەی، لەم نامەیەدا (دریدا) پرۆفیسۆر ئاگادار دەکاتەوە کە هەڵوەشاندنەوە نەشیکارکردن و نەڕەخنەگرتن و نەمیتۆدە، بەڵکو ستراتیژییەتێکی تۆتالیتاریانەی هەمەکییە، بەڵام وەکو ئەوەی دیارە هەڵوەشاندنەوە فەلسەفەیەکی تایبەتە لەبەرئەوەی خاوەنی سیستەمێکی پەیوەستبووی زاراوەو چەمکی وایە خاوەنی سیماومۆرکی فەلسەفین و کار لەسەر گوتاری فەلسەفی دەکات هەر لە (ئەفلاتوونەوە تا دەگاتە پۆل ڕیکۆر) بۆیە فەلسەفەکاران وەکو فەلسەفەیەکی تایبەت و جیاواز کاری لەسەر دەکەن و مامەڵەی لەگەڵدا دەکەن. لەهەمان کاتیشدا ئەگەر هەڵوەشاندنەوە ڕاستەوخۆ وەکو میتۆدێک خۆی دەرنەخات، بەڵام خاوەنی میکانیزمی کارکردنی میتۆدییە لەبەرئەوەی میتۆدێک دادەهێنێت بۆچۆنیەتی هەڵوەشاندنەوەی دەق، بۆیە لەلای زۆر لەبیریاران وەکو میتۆدێک خراوەتە کارو مامەڵەی لەگەڵدا دەکرێت. ئەگەر هەڵوەشاندنەوە شیکارو ڕەخنەگەرایش نەبێت ئەوە دیارە

لەکاتی ئەنجامدانی ئەم پرۆسەیەدا سەرەتا دەبێت دەق شیکار بکرێت و ڕەخنەی ئاراستە بکرێت، بۆیە زۆر لە بیریاران و هزرڤانان پێیانوایە هەڵوەشاندنەوە شیکارو ڕەخنەیەو هەر بەم شێوەیەش مامەڵەی لەگەڵدا دەکەن.

کەواتە هەڵوەشاندنەوە گەرایی هەموو ئەوانە لە خۆیەوە دەگرێت، شتێک لە فەلسەفە شتێک لە میتۆد، شتێک لە شیکارکردن، شتێک لەرەخنەگرتن، بەڵام دەبێت ئەوە بزانین کە هەڵوەشاندنەوە پراکسیس کردنێکی ڕەخنەیی مەبەستدارە واتا مەبەست و ئامانجی خۆی هەیە کاری بۆ دەکات، ئەویش لەناوبردنی سێنتەری گوتاری باڵادەستیە لەبەرئەوەی ئەوگوتارەی هەڵوەشاندنەوەکاری لەسەر دەکات یا بەشێوەیەکی دیکە دەکەوێتە ژێر پرۆسەی هەڵوەشاندنەوە گەرایی و هەڵدەوەشێنرێتەوە مەحاڵە جارێکی دیکە بەو شێوەیەی پێشووتر تێی بڕواندرێت، چونکە گوتار ئامێرو ماکینەیەک نییە دوای پارچە پارچەکردن و هەڵوەشاندنەوە جارێکی دیکە بەبەسترێتەوەو یەکبخرێتەوەو کارو فرمانی خۆی ئەنجام بدات، بونیادی گوتار کاتێک هەڵوەشێنرایەوە جارێکی دیکە یەک ناگرێتەوە لەبەرئەوەی ئەو پیرۆزیەی پێشووتری لەدەست دەدات، بۆیە زۆر لە بیریاران ئەوانەی دژایەتی ستراتیژییەتی هەڵوەشاندنەوە دەکەن بە ستراتیژییەتێکی بەدڕەوشتیان ناوزەد کردووە گوایە مەبەستی تێکدان و هەڵوەشاندنەوەی بونیادی گوتارە، کەچی هزرڤانێکی وەکو (هیللیس میللەر) پێ لەسەر ئەوە دادەگرێت کە هەڵوەشاندنەوە منداڵێکە یاری بەکاتژمێری باوکی دەکات و دەیکاتە پارچە پارچەی وا کە جارێکی دیکە چاک نەکرێتەوە. بەڵام لەلای دژکاران ونەیارانی هەڵوەشاندنەوە گەراییدا ئەم منداڵە منداڵێک نییە بێ مەبەست و ئامانج بێت و نەزانێت چی دەکات، بەڵکو منداڵێکی مەبەستدارەو بەرائەتی منداڵی لەدەست داوە، منداڵێکی بەدرەوشتە لەبەرئەوەی باوکی خۆی دەکوژێت و ماکینەی میتافیزیکیای خۆرئاوا تێکدەشکێنێت بە شێوەیەک جارێکی دیکە چاک نەکرێتەوە، کەواتە ئەوە ئەگەر بە ڕوخساریش منداڵ بێت، بەڵام بەمەبەست منداڵ نییە، چونکە دەزانێت چی دەکات و بۆچی وا دەکات.

ئێمە بۆ ئەوەی بتوانین وردتر ستراتیژییەتی هەڵوەشاندنەوەگەرایی (جاک دریدا) بخەینەڕوو ئەوە دەبێت سەرەتا لە خودی سروشتی هەڵوەشاندنەوە گەرایی تێبگەین و هەوڵ بدەین تا ڕادەیەکی زۆر ئەم تەمەی بەدحاڵیبوون بڕەوێنینەوە کە دەوریان داوەو ناهێڵن بە ڕوونی وەکو خۆی دەربکەوێت، ئەو بیروبۆچوون و هزرانە ڕاڤەبکەین کە پێیان وایە هەڵوەشاندنەوە ستراتیژیەتێکی نیگەتیڤەو لە پێناو بەلاوەنانی عەقڵ و سێنتەری عەقڵیدا کاردەکات.

هەڵوەشاندنەوە ئەوە ڕەت دەکاتەوە قەبوڵی بیرۆکەی بونیاد بکات گوایە تەنیا یەک مانا دەبەخشێت، یا تەنیاو تەنیا لەنێو دەقدا یەک مەبەست لە خۆیەوە دەگرێت ئەویش مەبەستی سەرەکی دەقە، ئەو هێڵە هزرییەی (دریدا) وازی لەسەر دەکات هێڵێکی فراوان و بەرینەو ئەستەمە مرۆڤ بتوانێت بەسانایی دەستنیشانی ڕەهەندو ڕووگەکانی بکات، ئەو هاتووە لەسایەی ئەم ستراتیژییەتەیەوە سەرجەم چەمک و زاراوە ئاڵۆزو نادیارەکانی هزرو فەلسەفەی ڕەخنەیی خۆرئاوای هەژاندو سەر لە نوێ لە قاڵبێکی نوێتردا دایانی ڕشتەوەو چەمک و دەلالەت و مانای نوێی پێ بەخشین، زاراوەی وەکو (ئامادەیی-نا ئامادەیی، واقیع-یۆتۆپیا، خۆرهەڵات-خۆرئاوا، ئاخافتن-نووسین، ناوەوە-دەرەوە....تاد).

ئەوە لەپاڵ زۆر لەو چەمک و زاراوانەی کە تا ئەوکاتە یەک ماناو دەلالەتیان لەخۆوە گرتبوو، بەردەوام شوێن پێی گەورە هزرڤانان و فەلسەفەزانانی خۆرئاوایی وەکو (ئەفلاتوون و ڕۆسۆ و هیگل و هایدگەر و....تاد) کەوتووە، ئەوەش بەپێی ستراتیژییەتێکی هەمەلایەنە کەبەیەک وشە کورت کراوەتەوەو لەگەڵ ڕۆژگاردا بۆتە نازناوی پرۆسە هزرییەکەی ئەویش (هەڵوەشاندنەوە)یە. کاتێک لە کۆڕێکدا پرسیار لە (دریدا) دەکەن گوایە ئەو بانگەشەی پرنسیپی کۆچکردن و جێهێشتن و دواخستن دەکات و بانگەشەی پرنسیپی جێگیر بون ناکات، ئالێرەدا زۆر ئازایانە پێ لەسەر ئەوە دادەگرێت کە کارەکانی ئەو مەزنکردنی پرنسیپی بوونەو ڕەت کردنەوەیە بۆ پرنسیپی جێگیربوون، ئاماژە بۆ ئەزموونی خۆیشی دەکات و دەڵێت:(مەسەلەکان لەلایەن من زۆر ئاڵۆز دەردەکەون، ماوەی (٣٥) ساڵە خێزاندارم و ئەوەش زەواجێکە ئیسراحەتم بۆ دابین ناکات، چونکە من لە سێبەری ئەم زەواجەدا بەردەوام لە قەیراندام، چەند مرۆڤی سەڵت هەیە جێگیرەو چەندیش خێزاندار هەیە ونبووە).

دریدا و ڕەوتی ڕەخنەی ڕۆشنگەری

یەکێک لەو خاڵانەی کە (دریدا) زۆر بەتوندی خۆی پێیەوە گرێداوە ئەوەیە کە بەتەواوی پارێزگاری لە هێڵی ڕەخنەی ڕۆشنگەری دەکات، واتا دانانی ڕۆشنایی و ڕۆشنگەری وەکو حەقیقەتێک کە پەیوەستە بە خودی مرۆڤ و لەنێو چوارچێوەی چەمکێکدا کە مرۆڤ جیادەکاتەوە، ئەوە لەکاتێکدا کە ئەم تەقلیدەی ڕەخنەی

ڕۆشنگەری لە خۆرئاوادا لەژێر کاریگەری هزری پۆست مۆدێرنیستیدا کەوتۆتە ژێر سەر لەنوێ پێداچوونەوەیەکی ڕادیکالیانە، بەشێوەیەک سیستەم و چەمکە بونیادنراوەکانی دەگرێتەوە ئەوەی ئەو هێزە ڕەخنەییە کاریگەرەش بە هەڵوەشاندنەوە گەرایی دەبەخشێت، ئەوەیە کە بەپێی پرنسیپەکانی ئەم هێڵە ڕەخنەییە سێ بوارو ئاستی تەواوکارو تۆتالیتاری نێو دەقی گوتار دەخاتە ژێر پرسیارو شیکارو ڕاڤەکردن، لایەنی ئەپستمۆلۆژی و ئەخلاقی و ئێستاتیکی، ئەم سێ لایەنەش وەکو ئەوەی لەمێژووی دوورو درێژی فەلسەفەدا دیارە بەتایبەتیش لەگەڵ پرۆسەی ڕەخنەییەکەی (کانت)ەوە تا دەگاتە ڕەوتە جیاجیاکانی شیکارو ڕاڤەکردنی ڕەخنەیی و میتۆدە نوێیەکان بایەخی لەرادەبەدەرو زیادیان پێدراوە، ئەوەش ئەو خاڵەیە کە هەڵوەشاندنەوەگەرایی بەهێڵی گشتی ڕەخنەی ڕۆشنگەری پەیوەست دەکات، بۆیە ئێمە کاتێک گەرەکمانە ستراتیژییەتی هەڵوەشاندنەوە لە ڕوانگەیەکی فەلسەفی و ئەخلاقی و ئێستاتیکییەوە نمایش بکەین ئەوە ئەو ویستەی ئێمە لەوەوە سەرچاوە ناگرێت کە ویستێکی خودی، یا تێڕامانێک و ڕوانگەیەکی تایبەتی ئێمە بێت بۆ ئەم پرۆسە هزرییە، بەڵکو هەموو ئەم بەهایانەی کە (دریدا) خستیە نێو دیالۆگی فەلسەفی لەو ئیشکالیەتە ئیستاتیکی و ئەخلاقی و ئەپستمۆلۆژییەوە سەرچاوە دەگرن. ئەو هەڵوەشاندنەوە گەراییەی (جاک دریدا) وێنای دەکات گوایە ڕماندن و هەڵوەشاندنەوەیەکی میتۆدییە، پرۆسەیەکە بۆ لەباریەک هەڵتەکاندنی بونیادی میتافیزیکیای ئەوروپی، بۆیە لەیەکەم تێڕاماندا دەشێت واتێی بڕواندرێت کەوا هەوڵ و کۆششە بۆ هەڵتەکاندنی بونیادی هزری ڕەخنەیی کەلتووری فەلسەفی کە لەبنەچەدا بەشێوەیەکی وا دامەزرا بێمانا دەکات و دەیانخاتە ژێر پرسیارو دیالۆگ، ئەم شێوازە کۆنترۆڵکراوەی کە بەجیدی لەسەر ئاستی سیستەمی فەلسەفی (هیگڵ) و سیستەمە زمانەوانییەکەی (سۆسێر)دا بە ڕوونی بەرچاو دەکەوێت، (دریدا) دێت هەوڵ دەدات ئەم دوو سیستەمە هەڵبوەشێنێتەوە ئەوەش لەڕێگای ئاشکراکردن و دۆزینەوەی خاڵی ئیشکالیەت و دژکاری نێو خودی سیستەمی فەلسەفی زمانەوانی، بۆیە ئەم دیالۆگەی کە ئەو لەسایەی ئەم پرۆسە هزرییەوە وروژاندنی، ئەم ڕەخنە توندانەی ئاراستەی سیستەمە فەلسەفیەکان و بونیادگەری کرد لەخودی کولتووری فەلسەفی و ئیستاتیکی ئەڵمانی جیاناکرێتەوە، لێرەدا مەبەستمان لەکولتووری فەلسەفی ئەڵمانی دیارە بەرادەی سەرەکی

(کانت و هیگڵ و نیتشەو هۆسرل و هایدگەر)ە. کەواتە بۆ تێگەیشتن لە (دریدا)و ئەو هزرڤانە ئەمریکیانەی شوێنکەوتووی ستراتیژییەتی هەڵوەشاندنەوەن لەولاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکادا ئەمە وا پێویست دەکات سەرەتا ئێمە هەندێک کێشەی سەرەکی ئایدیالیزمی ئەڵمانی بخەینە بەرچاو، کێشەی وا کە دەبنە هێمای سەر ڕێگای ناسین و شارەزابوون لە هەڵوەشاندنەوەگەرایی، سەرجەم کێشەکانیش لەنێو بیرۆکەی ئیستاتیکی و ئەخلاقی تێڕوانینی فەلسەفەکاران لەنێو کاری هونەری و دەقدا خۆی دەردەخات ئەم کێشانەی جگە لەم دوولایەنە لەسەر ئاستی سیمیۆتیکایەوە خۆیان دەردەخەن ئەوەش لەکاتی وێناکردنی دەلالەتی زمانەوانی و هونەری و شتی دیکەی پەیوەست بەمانا لەنێو دەقی گوتاردا. ئەوەیە ئەم ڕەوتەی هەڵوەشاندنەوەگەرایی لە ئایدیالیزمی ئەڵمانی جیادەکاتەوە ئەوەیە لەکاتێکدا-بۆ نموونە-(هیگڵ) پێی لەسەر ئەوە دادەگرێت گوایە دەشێت کاری هونەری و دەقی ئەدەبی و یەک بونیاد و چەمکی دەلالەتکراوی تاک ڕەهەندو یەک مانا بگێڕدرێتەوە، ئەوە (دریدا) جەخت لەسەر فرەمانایی ماناو فرەدەلالەتی دال دەکاتەوە، لێرەدا دەبێت ڕەچاوی ئەوەش بکەین کە (کانت) بیروبۆچوونی جیاوازە سەبارەت بەم مەسەلەیە چونکە بەرەو ئەوە دەچێت کە دەشێت دەلالەتی هونەری وەکو کۆمەڵێک دالی فرە دەلالەت تێی بڕواندرێت.

جاک دریدا..
کۆتایی کتێب و سەرەتای نووسین

(جاک دریدا) لەکتێبی (نووسین و جیاوازی) دا، بەشێک بەناوی (کۆتایی کتێب و سەرەتای نووسین) تەرخان دەکات. لەم بەشەدا زۆر بە قووڵی ڕۆدەچێتە نێو بابەتی زمان-وتراوو نوسراو-، لەوێدا ئاماژە بۆ ئەوە دەکات کە کێشەی زمان، بەدرێژایی مێژوو هەرگیز وەک کێشەکانی تر، یان وەک کێشەیەک خۆی دەرنەخستووە، لەگەڵ ئەوەشدا هەرگیز کاری وای لەسەر نەکراوە وەک ئەوەی ئێستا کاری لەسەر دەکرێت، کەواتە مەزن کردنی ئەم هێمایە-زمان-بریتییە لە مەزنکردنی هێما خۆی، بەڵام با ئێمە بپرسین ئەم هێمایە-زمان-بۆ لەم چرکەساتە مێژووییەدا وا مەزن کراوە؟ بۆچی ئەم هەموو بایەخە بەزمان و کاری زمان؟ لەلای (دریدا) ئەم بایەخە بە زمان ئاماژەیەکە بۆ ئەوەی کە سەردەمانێکی مێژوویی-میتافیزیکی تێپەڕ- ئێستا لە کۆتاییدا پێویستە لەسەری پانتایی ئیشکالییەتی خۆی، سەرجەم ئیشکالییەتەکانی وەک زمان دەستنیشان و دیاری

بکات، بەڵام چی پاڵ بەم سەردەمە مێژوویی و میتافیزیکییەوە دەنێت، سەرجەم ئیشکالییەتەکانی خۆی لەسایەی خودی ئیشکالییەتی زمانەوە بخاتەڕو؟ ئەوەی پاڵی پێوەدەنێت و ناچاری دەکات ئەوەیە کە خودی زمان کەوتووەتە ژێر کاریگەری و فشاری لەنێو چوون و پەرتەوازەبوون و ئاڵۆزی و گەیشتۆتە ئاستێک کە سنوورەکەی دیار نییەو دەستنیشان ناکرێت، لە بزاڤێکی هێمن و لەسەرەخۆدا خەریکە سەرجەم کێشەکان بە درێژایی ئەم بیست سەدەیەی ڕابردوودا خۆیان لەژێر ناوی زمان کۆدەکەنەوە. ئەگەر کەمێک وردتر بڕوانینە ئەم بۆچوونە دەگەینە ئەو باوەڕەی کە دیارە لەسەدەی بیستەمدا، زمان وەک بابەتێکی زانستی و فەلسەفی، بەهێزو گوڕوتینێکی گەورەوە، سەرجەم گۆڕەپانی هزرو فەلسەفەی ئەوروپی کۆنترۆڵ کردووە، تەنانەت زۆربەی هەرە زۆری فەلسەفەکارو هزرڤانانی ئەم سەدەیە، بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ، یان نا ڕاستەوخۆ، بەڵام ڕاڤەکردن و لێکدانەوەو شیکاری زمانەوانییان هەبووە، میتۆدە هزرییەکان بەشێکی بایەخی خۆیان بۆ زمان تەرخان کردووە، بونیادگەری و سیمیۆلۆژیا و هەڵوەشاندنەوە، ئەوەندەی کاریان لەسەر زمان کردووە، کاریان لەسەر هیچ شتێکی تر نەکردوە، فەلسەفەو ڕێبازە فەلسەفییەکانیش، نەیانتوانیوە خۆیان لەم بایەخەی زمان بە دوور بگرن، فەلسەفەی شیکاری لەو بڕوایەدایە کاری فەلسەفە تەنیاو تەنیا شیکارکردنی زمانە، بگرە فەلسەفەی شیکاری لەبەریتانیا، بەناوی فەلسەفەی زمانەوانی ناوزەد دەکرێت، فەلسەفەی شیکاریش بەپێی دوو میتۆدو دوو ئاست کاری کردووە، یەکەمیان بونیادنان و داهێنانی زمانی نموونەیی دروستکراوو داتاشراو بە پێی بنچینەی لۆژیکی و سیمانتیکای لۆژیکی، ئەم زمانە نوێیانە بۆ ئەوەیە تا لەبوارە زانستییە جیا جیاکاندا، وەک زمانی زانستی تایبەت بەکاربهێنرێت. دووەمیان ئەنجامدانی توێژینەوەی مێژوویییە بۆ ئەو زمانە سروشتییانەی کە بونیادنراون و بوونیان هەیە.

توێژینەوەی فەلسەفەکارە شیکارییەکان بەمانای وشەی فەلسەفە توێژینەوەی فەلسەفی یا مەعریفی نییە، بەڵکو تەنیاو تەنیا توێژینەوەی لۆژیکی عەینی و زمانە عەینییەکانە. فەلسەفەی زمانەوانی ئەوە ڕەت دەکاتەوە کە فەلسەفە تێڕوانینێکی تۆتالیتاری و گشتگیر بێت بۆ جیهان، بگرە کێشە فەلسەفییەکان خۆشیان بە نیمچە کێشە دەزانێت و بۆ ئەوەیان دەگێڕێتەوە، گوایە فەلسەفەکاران ناتوانن لە سروشتی ڕاستەقینەی زمان بگەن، واتا زمان ئاڵۆزی بۆ هزر دروست دەکات. بەلای ئەوانەوە کاری فەلسەفە ئەوەیە ئەم کێشانە چارەسەر بکات کە ئەوان بەکێشەی بەهەڵە بەکارهێنانی وشە ناوی دەبەن، واتا فەلسەفە لە بنەڕەتدا، هیچ کێشەیەکی نییە تەنیا ئەوەنەبێت کە بە هەڵە وشەو زمان بەکاردەهێنێت و کێشەی زمانەوانی لەلای فەلسەفەکاران دەبێتە کێشەی فەلسەفی، کەواتە فەلسەفەی زمانەوانی پێی وایە تاکە مەبەست و ئامانجی لێکۆڵینەوەی فەلسەفی، شیکارکردنی زمانە، ئەم هەموو بایەخە مەزنە بە شیکارکردن و لێکدانەوەی زمان لەلای (دریدا) بووە هۆی داهێنانی ئەم بیرۆکەیەی کە پێی وایە سەردەمانێکی مێژوویی میتافیزیکی کێشەکانی خۆی ئەمجارە لەسایەی زمانەوە دەردەخات. ئێمە بینیمان چۆن کێشەی فەلسەفی بوو بە کێشەی زمانەوانی، ئەم مەسەلەیەی زمان لەلای ئەو خۆی لەنووسین بەرجەستە دەکات و پێی وایە هەموو شتێک بەرەو ئەوە دەچێت وەک ئەوەی چەمکی نووسین لەمە بەدواوە واز لەوە بێنێت کە گوایە دەلالەت لە شێوەیەکی تایبەتی دەکات و لقێکی لاوەکییە لە شێوەکانی زمان، بەشێوەیەکی تر ئەگەر نووسین تا ئێستا وا سەیر کرابێت گوایە دالی دالێکە، ئەوە دیارە ئێستا چەمکی نووسین دەستی کردووە لە ئاستی زمان تێپەڕ دەکات وەک ئەوەی نووسین زمانیش لەناوە خۆی بگرێت.

ڕۆسۆ و سۆسێر..
بنەچەی زمان و زمانزانی گشتی

توێژینەوە زمانەوانییەکان لەبەرەو پێشڤەچوونی خۆیاندا زۆر چەمک و دەلالەتی کۆنیان نەک هەر بەلاوەنا، یان گۆڕی، بەڵکو سەراوژێریان کردەوە، ئەو توێژینەوانەی لە بنەچەدا بۆ (جان جاک ڕۆسۆ) ی هزرڤانی فەرەنسی دەگەڕێتەوە، پاش ئەوەی لە هەنگاوێکی بوێرانەدا، کتێبی (بنەچەی زمانەکان) ی نووسی، دواتریش توێژینەوە زمانەوانییەکان هەر بەردەوام بوون، بەڵام خاڵی سێنتەر و پڕ لە گۆڕانی بابەتە زمانەوانییەکان لەگەڵ (فردیناند دی سۆسێر) دەست پێدەکات، بەتایبەتیش کتێبە ناودارەکەی (زمانزانی گشتی)، لەدوای ئەویش دەستەو گرووپی زۆر توێژینەوەی زمانەوانییان کردە تایبەتمەندی خۆیان و دەسکەوتی گرنگیان بەدەستهێنا، ئێمەش لەم بەشەدا بەپێی پێویست ڕاو بۆچوونەکانیان دەخەینە بەرباس و لێکۆڵینەوە و بەتایبەتیش وەک لەم کتێبەماندا دیارەو کارمان کردوەو بایەخ بەڕاو بۆچونەکانی (جاک دریدا) دەدەین و لەسایەی خوێندنەوەی ئەوەوە، بۆ مەسەلەی زمان و چەمکی گراماتۆلۆژیا، خوێندنەوەی خۆمان ئەنجام

دەدەین.

گراماتۆلۆژیا-زانستی نووسین، یەکێکە لەو چەمکە بنەڕەتییانەی پرۆژەی ستراتیژییەتی هەڵوەشاندنەوەی لەسەر بونیادنراوەو (دریدا) ش گراماتۆلۆژیای بۆ ئەوە پێشنیارکرد تا لەبەرانبەر میتافیزیکیای ئامادەبووندا بیچەقێنێت، میتافزیکیای ئامادەیی بەهۆی سێنترالیزمی لۆگۆسی کە لە بنەڕەتدا لەسەر بنچینەی فۆنۆسێنترالیزم- ناوەندێتی دەنگ هاتووەتە بوون و پێکهاتووە، ئەوەش واتا بایەخ و پەرەپێدان بە ئاخافتن و گوتە زارەکییەکان و بەلاوەنان و بە پەراوێزکردنی کردەی نووسین و تۆمارکردن، (دریدا) لەسایەی پرۆژەی گراماتۆلۆژیادا پرۆژەیەک بۆ نوێکردنەوەی هزر دادەمەزرێنێت ئەوەش بەسەراوژێرکردنی ئەو شێوازە ڕێکخراوە تەقلیدییەی کە بایەخ بە ئاخافتن دەدات لەسەر حیسابی نووسیندا و ئەوە ڕوون دەکاتەوە کە سەرجەم تایبەتمەندییەکانی نووسین وەک ئامادە نەبوونی قسەکەرو ئامادە نەبوونی وشیاری خودی مرۆڤی قسەکەر کە دەخرێنە سەر ماناو دەلالەت دەکرێت ئاراستەی قسەی سەر زارەکی و گوتراویش بکرێت، کەواتە لە بری ئەوەی ئێمە نووسین وامەزندە بکەین، گوایە هەڵهێنجراوێکی مشەخۆری ئاخافتن و گوتنە، دەشێت وا بیبخەینە ڕوو کە ئاخافتن خۆی لە نووسین وەرگیراو و هەڵهێنجراوە، بەوەش (دریدا) دەگاتە گریمانی ئەوەی دەشێت نموونەیەکی سەرەتایی نووسین و نووسراو بوونیان هەبێت، بەم شێوەیەش ئەویش گریمانێکی وەک گریمانەکەی (دی سۆسێر) ی خستەڕوو، (دی سۆسێر) لە کاتی توێژینەوە زمانەوانییەکانیدا، گریمانی ئەوەی کردبوو، گوایە سیمیۆلۆژیا بەر لە سەرهەڵدانی کردارەکییانەی وەک میتۆدێکی زانستی ئاماژەکان بە کردارەکییانە بوونی هەبووە، بەڵام ئێمە کاتێک لەم گریمانەی (دریدا) ورد دەبینەوە کە جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە گوایە دەشێت گریمانی ئەوە بکەین کە ئاخافتن خۆی لە نووسین وەرگیراوە و هەڵهێنجراوە، دەگەینە ئەو باوەڕەی ئەگەر لە ڕوانگەی مێژووییەوە سەیری مەسەلەکە بکەین، ئەوە ئەم ڕایە زیاد لە پێویست توندڕەوی پێوەدیارە، بەڵام بەدەر لەمێژووییەوە دەشێت بۆچوونەکەی لە ڕاستییەوە نزیک بێت، چونکە ئەم سەراوژێرکردنەی ئەنجامی دەدات، زیاتر مەبەستی گومانکردن و لێکدانەوەیە، زیاتر بە مەبەستی لێکۆڵینەوەیە لە پێوەندی نێوان نووسین و ئاخافتن و دۆزینەوەی بنچەیەکی لۆژیکی بۆ پێوەندی نێوان هەردوو ڕووی زمان، چونکە زمان بە چەمکە گشتییەکەی، هەردوو ڕوو لە خۆیەوە دەگرێت، ئاخافتن و نووسین، جگە لەوەی ڕاستەوخۆ ئەم گریمانەیە پەیوەستە بە بیرۆکەی ئەسڵ و جیاوازی وەک ئەوەی دواتر باسیان دەکەین و دەیانخەینە ڕوو.

(دریدا) مەبەستییەتی ئەوە بخاتە ڕوو کە ئەو عەقلانییەتەی ئێستا نووسین ئاراستە دەکات لە لۆگۆسەوە نەهاتووە و سەرچاوەی نەگرتووە، بەڵکو گەرەکییەتی هەموو ئەو دەلالەتانە تێکبشکێنێت کە لە دەلالەتەکانی لۆگۆسەوە سەرچاوە دەگرن، واتا ئەو مەبەستییەتی بەدەر لە لۆگۆس و هزری میتافیزیکی، دەلالەتی نوێ و فرەو جیاواز ببەخشێت، لێرەدا تێکشکاندنی مانای خاپوورکردن بەدەستەوە نادات، بەڵکو بەپێی ستراتیژییەتی هەڵوەشاندنەوە، مانای هەڵوەشاندنەوە دەبەخشێت، یەکێک لەو بابەتانەی گەرەکییەتی هەڵی بوەشێنێتەوە، ماناو دەلالەتی (ڕاستی)یە، چونکە هەموو ئەو دەلالەت بەخشین و دەستنیشانکردنانەی میتافیزیکیا بۆ چەمکی ڕاستی، ناکرێت لە لۆگۆس جیا بکرێتەوە، یان بە لایەنی کەم عەقڵێک کە لە لۆگۆس-ەوە سەرچاوە دەگرێت، چونکە دەستنیشانکردنی ماناو چەمک بەخشین و دەلالەت بەخشین، بەردەوام لە لۆگۆس-ەوە سەرچاوەی گرتووە، جا ئێمە ئەم لۆگۆس-ە، بە هەر شێوەیەک تێبگەین و ڕاڤە بکەین، پێوەندی بنەڕەتی و بنچینەیی لۆگۆس بە دەنگ-فۆنەتیک- هەرگیز نەپچڕاوە، چونکە لەگەوهەردا، دەنگ لایەنێکی هزرە، لەبەر ئەوەی هزریش بەمانا عەقڵییەکەی بۆ خۆی لۆگۆس-ە، کەواتە لۆگۆس لەسایەی دەنگەوە، ماناو دەلالەت دیاری دەکات و بەرهەم دێنێت(٣). ئەگەر (ئەرستۆ) پێی وابووە ئەو لەرینەوانەی نێو دەنگ، ڕەمزی بارودۆخ و حاڵی ڕۆحن، وشەی نووسراویش ڕەمزی ئەو وشانەیە کە دەنگ پەخشیان دەکات، ئەوە لەبەرئەوەیە، چونکە دەنگ کە یەکەم بەرهەمهێنەری ڕەمزە بەراییەکانەو ڕاستەوخۆ بەڕۆحەوە پەیوەستە، کەواتە ڕۆح کە یەکەم بەرهەمهێنەری دالەکانە، ئەوا ئەم دالانە، ڕەنگدانەوەی حاڵەتی ڕۆحن.

بەم شێوەیە (دریدا) هەر لە فەلسەفەی گریکی کۆنەوە، ئەم بارودۆخ و حاڵەتە ڕاڤەدەکات کەوایان لە دەنگ کردووە ببێتە دەربڕی ڕۆح و حاڵەتەکانی و لێکدانەوەی دەلالەتەکانی دەنگیشیان بە لۆگۆس بەخشی. بەپێی پرۆسەیەکی مێژوویی قووڵ، مانای ئامادەیی و بوون، پەیوەستی دەنگ و فۆنەتیک بووە، بەم شێوەیە سەردەمی باڵادەستی لۆگۆس، ئەم سەردەمە بووە، تێیدا لە شوێن و پێگەی نووسین کەم کراوەتەوە و بە ئاستێکی نزمتر نمایشکراوە و سەیرکراوە و هەر لەم سەردەمەشدا، دال و مەدلوول هاوتەریب و هاوشانی یەکتری کراون بەشێوەیەک نابێت یەکتر ببڕن.

دریداو گراماتۆلۆژیا

(دریدا) لەنێو کتێبی-گراماتۆلۆژیا-دا خوێندنەوەیەک بۆ زانای زمانەوانی (دی سۆسێر) ئەنجام دەدات و ئەو بەها تەقلیدییانە دەخاتە نێو چوارچێوەی گفتوگۆ کە پەیوەستن بە پێوەندی نێوان وشەو نووسین و پێی وایە (سۆسێر) وشیارانە زمانەوانییە بونیادگەرییەکەی خۆی لەسەر بنەما فۆنۆلۆژییەکان دامەزراند، ئەوەی بەوردی بڕوانێتە کارەکەی ئەوە بەدی دەکات کە ئەو زیاتر لە فۆنەتیک و لۆگۆسی کۆڵییەوە، نەوەک لە شێوەکانی نووسین و بەرهەم، لەبەرئەوەی نووسین لەلای ئەو جێگای بایەخ نەبوو، ئەوەی جێگای بایەخ بووە زیاتر ئاخافتن بوو، لەلای (سۆسێر) دال وەک وێنەیەکی بینراو خرایە ڕوو، لە کاتێکدا دەبوو وەک شێوەی نووسراو پیشان بدرێت، لەبەرئەوە فۆنۆسێنترالیزم، دەبێتە بەشێکی دانەبڕاو لە سێنترالیزمی لۆگۆسی، بەڵام ئایا (فردیناند دی سۆسێر) لە کتێبی (زمانزانی) زمان لێکدەداتەوە؟ لەلای ئەو مەعریفەی ئێمە سەبارەت بە جیهان و بۆ جیهان، لەسایەی چەند شێوەیەکدایەو ئێمەش ناتوانین خۆمانی لێ دەرباز بکەین، بەڵام ئەم مەعریفەیە، ڕاستەوخۆ بەو زمانەوە پەیوەستە کە خودی ئەم شێوانەمان لەسەر پیشان دەدات، لەلای ئەو زمان بریتییە لە تۆڕێکی جیاوازی مانادارو هیچ پێوەندییەک بوونی نییە لەنێوان دەربڕاوو ئەو شتەی دەری دەبڕێت، بە مانایەکی تر هەموو وشەیەکی دەربڕاو ماناو دەلالەتە لە شتێک، بۆیە تەنیا جیاوازی دەنگە دەبێتە هۆی ئەوەی جیاوازی مانا بەرهەم بێنیت، زمان لەلای ئەو سیستەمێکە لە ئاماژە، دەنگەکانیش تا ئەو سنوورەی گوزارشت لەبیرورا دەکەن، زمانن و کێشەکەش لەدیاریکردنی سروشتی ئاماژەدایە چ شتێک شوناس بە ئاماژە دەبەخشێ و وای لێدەکات، فرمانی خۆی جێبەجێ بکات؟

ئاماژە دوو تایبەتمەندی هەیە یەکەم: ئاماژە خۆڕسک و هەڕەمەکییە، چونکە هیچ پێوەندییەک نییە لەنێوان ئەو دەنگەی هەڵی دەگرێت و ئەو مانایەی پیشانی دەدات.

دووەم: ئاماژە بەتایبەتمەندییە خودییەکانی خۆی دیاری ناکرێت، بەڵکو بەو جیاوازییانەی کە لە ئاماژەکانی تری جیا دەکاتەوە، دیاری دەکرێت و لەسەر ئەم بناغەیە، زمان دەبێتە سیستەمێک لە جیاوازی، لێرەشدا (سۆسێر) لەڕوانینی هەڵوەشاندنەوەیی نزیک دەکەوێتەوە، دیارە لەم ڕووەوە (دریدا) کەوتووەتە ژێر کاریگەری ئەو، ئەم ڕوانینە بەرەو زنجیرەیەک جیاکاریمان دەبات لەوانە:

١- زمان بەو سیفەتەی سیستەمێکە لە جیاوازی و ئاخافتن، پشت بەم سیستەمە دەبەستێ (زمان-گوتن).

٢- زمان لە داڕشتنەوەیەکی زەمەنی دیاریکراو، زمان لە گەشەکردنی مێژووییدا (سانکرۆنی-دایاکرۆنی).

٣- زمان سیفەتی چەندین پێوەندی ئاسۆیی دابەشکراو، زمان وەک چەندین پێوەندی ستوونی ئەزموونکاری (سانتاگماتیک-براگماتیک).

٤- بوونی دوو پێکهێن لە ئاماژەدا، واتا (دال-مەدلوول).

دامەزراندنی سیستەمی زمانەوانی لەسەر جیاوازی ئەو وێناکردنە باوە هەڵدەوەشێنێتەوە کە پێی وایە زمان کۆمەڵە بێژەیەکی نزیکی یەکترین و سیستەمێکی دال پێکدەهێنن، بێژەکان قەوارەی پۆزەتیڤ نین. لەم ڕووەوە (دریدا) پێی وایە گەمەی جیاوازییەکان پرۆسەی دواخستنێکی بەردەوام لەخۆ دەگرێت کەوا دەکات قسە لەسەر بوونی ئەو ڕەگەزە ساکارانە نەکرێت لە خۆیانن و سەربەخۆیانن، لە ئاخافتنی گوتراوو نووسراودا هیچ ڕەگەزێک نییە، وەزیفەی ئاماژە جێبەجێ بکات بێ ئەوەی بچێتە ناو ڕستێ پێوەندی لەگەڵ ڕەگەزە نائامادەکاندا، ئەمەش مانای وایە کە هەر ڕەگەزێکی (فۆنیم یا گرافیم) کاتێک دروست دەبێ کە ئاماژە بۆ بەرهەمێک لە خۆیدا بکات بە پەیوەست لەگەڵ ڕەگەزەکانی تری سیاقەکەدا. ئەم پەیوەست بوونە یا ئەم تۆڕەش بریتییە لە دەق.

(ڕۆلان بارت) دەڵێت: (زمان بەشێوەیەکی گونجاو لەنێو ئەو جەماوەرەدا بوونی نییە کە قسەی پێ دەکات و مرۆڤیش ناتوانێت ئاخافتن کۆنترۆڵ بکات تەنیا ئەوکاتە نەبێت کە پشت بە زمان دەبەستێت، بەڵام لەبەرامبەر ئەوەشداو زمان ئەوکاتە مومکین دەبێت کە دەست دەکرێت بە ئاخافتن، لەلایەنی مێژووییەوە ئاخافتن بەسەر دیاردەی زماندا زاڵەو ئاخافتنەکە زمان بەرهەم دێنێت و لەلایەنی بۆماوەشەوە، ئەوا زمان لەلای مرۆڤ، لەسایەی فێربوونی ئاخافتنەوە لە ژینگەدا بەرهەم دێت).

ئەگەر بڕوانینە ئەم گوتەیەی (بارت) دەتوانین بەسانایی ئەوە بەدی بکەین، چۆن ئەویش جیاکاری دەخاتە نێوان ئاخافتن و زمان، لێرەدا ئەگەرچی وەک سیستەمێک قسەی لەسەرکراوە، بەڵام ئاخافتن باڵادەستەو بەرهەمهێنەری زمان وەسف کراوە، ئەم گوتەیەی (بارت) پشت بە زمانەوانی (سۆسێر) دەبەستێت، (دریدا) کاتێک (سۆسێر)ی خوێندەوە پێی وابوو کە:

١- لەنێو زمانەوانی ئەودا، نووسین شوێنگەو پلەو پایەیەکی نزمتری هەیە لە ئاست ئاخافتندا.

٢- ئەم ستراتیژییەتە، ئەگەرچی دژکاریش لەناوەخۆ

دەگرێت، بەڵام بەپەلە گەشە دەکات.

٣- بەچاودێری کردن و بەدواداچوونی ئەم دژکارییانە، ئەوا هەندێکیان بەرەو میتازمانەوانی و گراماتۆلۆژیامان دەبەن.

(تزڤتیان تۆدۆرۆف) بۆ پێناسەکردنی چەمکی نووسین، دەگاتە ئەو باوەڕەی مانای وشەی نووسین ئەوەیە کە بریتییە لە سیستەمێکی نەخشێنراوی زمانی نووسراو، بەڵام بەمانا گشتییەکەی بریتییە لە هەموو سیستەمێکی شوێنگەیی و دەلالەتی بینراو، واتا لای (تۆدۆرۆف) نووسین خاسیەتی بەدیکردن و بینینی هەیە، ئەو خاسیەتەیە، نووسین لە ئاخافتن جیادەکاتەوە، چونکە ئاخافتن توانای شوێنگەیی و بەدیکردنی تێدانییە. (جۆناتان کیلەر) جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە کە نووسین خۆی وا نمایش دەکات وەک ئەوەی زنجیرەیەک ئاماژەی بینراو بێت کە بە نائامادەیی قسەکەرو خاوەنەکەی کاردەکەن، بۆیە نووسین بە پێچەوانەی ئاخافتن و دواندن، لەسایەی سیستەمێکی ماددی لەسایەی ئاماژەوە بەرجەستە دەکرێت، کەچی ئاخافتن تەنیا لەسایەی دەنگەوە خۆی دەردەخات. (ڕۆمان جاکۆپسن) پێی وایە زمانی نووسراو بەرەو ئەوە دەچێت تایبەتمەندییە بونیادییە جیاکارییەکانی خۆی پێشڤەببات تا ئەو ئاستەی مێژووی هەردوو شێوازی زمانی سەرەکی ئاخافتن و نووسین پڕدەکات لە شڵەژانی شێوەزاری و دوورکەوتنەوەو کێشکردنی هاوبەشیش لەنێوانیاندا بەرهەم دێنێت. لێرەدا بەپێی ئەم بۆچوونەی (جاکۆپسن) ئێمە لەنووسیندا دوو جۆرە ئاماژە بەدی دەکەین، زمان کە پەیوەستە بە گوێگرتن و بیستن، واتا لەسایەی ئاخافتنەوە جگە لەوەی ئێمە نووسینەکە خۆشی وەک نەخشێنراوێکی ئاماژەو دەلالەکان بەدی دەکەین. بەم شێوەیە نووسین مۆرکێک و سیفەتێکی تریش بەسەر زماندا دەسەپێنێت، ئەویش ئەوەیە کە زمان وەک ڕاستە هێڵێکی خاوەن سیستەمێکی بەدوایەکدا هاتوو، بوونێکی ماددی لەنێو بۆشاییدا دەردەخات، ئەوەش مۆرکێکە ئاخافتن ناتوانێت دەسگیری بکات.

نووسین، پێویست بەوە ناکات قسەکەر خۆی ئامادەیی هەبێت، واتا نوسین چەمک و مانای خۆی دەبەخشێت و دەستبەرداری خاوەنەکەی دەبێت، هەر ئەوەش بوو وای لە (ڕۆڵان بارت) کرد مردنی نووسەر ڕابگەیەنێت، گوایە دوای بەرهەمهێنانی دەق و گوتار، ئەوا نووسەر بوونی هەبێت یا نەبێت هیچ لە مەسەلەی بەخشینی مانا ناگۆڕێت، چونکە نووسین دوای ئەوەی خرایە ڕوو، تاک مانایی و باوکێتی نووسەر قەبووڵ ناکات. ئاماژە نووسراوو نەخشێنراوەکانی سەر کاغەز، جیاوازن لەگەڵ

ئەو دەنگانەی کە لەنێو هەوادا هەن لەکاتی ئاخافتن و قسەکردندا، لەبەرئەوەی ئەم دەنگانەی نێو هەوا ئەگەر تۆمارنەکرێن ئەوا لەگەڵ کۆتایی هاتنی قسەکردندا ون دەبن. کەچی نووسین ون نابێت، بەڵکو ئەوە یەکێکە لەو تایبەتمەندییە گرنگانەی نووسین لە ئاخافتن جیا دەکاتەوەو ڕەنگە ئەوەش هۆکاری ئەوە بێت کە هەندێک لە هزرڤانان و فەلسەفەکاران ڕقیان لە نووسین بووەتەوە، چونکە ترسی ئەوەیان هەبووە کە نووسین خاوەنی هێزێکی تێکدەرو خاپوورکەرەو دەشێت ئەو ڕاستییە فەلسەفییانەی فەلسەفەکاران خۆیان گەرەکیانە تێکبشکێنێت ئەم بۆچوونەی فەلسەفەکارانیش لەسەر بنەمای هزری ئەبستراکت بونیادنراوە، هزری وەک لۆژیک و ئەو گریمانانەی پێیان وایە تەنیا و تەنیا لەسایەی گوتنەوە ڕاستی بەخشن و کاتێک لەسەر کاغەز تۆمار دەکرێن و دەنووسرێنەوە، پیس دەبن.

ئاخافتن و نووسین

دوالیزمی مێژوویی ئاخافتن و نووسین، ئەو بەلاوە نان و ململانێیە، لەلای (دریدا) زاراوەی توندوتیژی لەخۆوە دەگرێت و پێی وایە کە ئاخافتن بە ئامادەگی قسەکەر خۆیەوە پەیوەستە، ئەوا بە پێچەوانەوە لە حاڵەتی نووسیندا، ئامادەگی قسەکەر خۆی شوێنێکی گرنگ داگیر ناکات، بەڵکو ئامادەگی و نائامادەیی مەسەلەیەکی بێ بایەخ و لاوەکییە، دواتر (دریدا) دێت زاراوەی (پاشبەندکردن، یان تەواوکار) ڕاڤە دەکات، بۆ ئەوەی لەسایەیەوە پێوەندی نێوان ئاخافتن و نووسین ڕێکبخات، پاشبەندکردن بەمانا زمانەوانییەکەی و لەنێو زماندا بەمانای شتێک دێت کەشتێکی تر تەواو دەکات یان دەچێتە سەر شتێکی تر، ئەوەش مانای دانپێدانانە بەوەی کە بابەتی سەرەکی ناتەواوە و پێویستی بەم پاشبەندەوە هەیە، تا مانای هەمەکێتی و تەواوکاری خۆی بەدەست بێنێت، واتا بەبێ پاشبەند بەناکاملی و ناتەواوی و خۆی نمایش دەکات.

لێرەدا دەبینین لەلای (ڕۆسۆ) نووسین تەواوکارو پاشبەندی ئاخافتنە، ئەوا (دریدا) جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە گوایە نووسین بەهیچ شێوەیەک دوالیزم و بەدوایەکدا هاتووی ئاخافتن نییەو مەرجیش نییە نووسین هاوتەریب و هاوشانی ئاخافتن بێت، بەڵکو لەلای ئەو نووسین پەیوەستە بەهەندێک مەسەلەی تر جگە لەئاخافتن و پێ لەسەر ئەوە دادەگریت کە دەشێت لەلای هەندێک لەگەلان زوو سەرهەڵبدات و لەلای هەندێکی تریش دوابکەوێت، چونکە ئەو مەسەلەیەی سەرهەڵدانی نووسین

لەلای (ڕۆسۆ) بەتەمەنی گەلان و شارستانییەتەکانەوە پەیوەست نییە، ئەو کاتێک قسە لەسەر شێوازەکانی نووسین و سروشتی نووسین دەکات ئاماژە بۆ ئەوە دەکات کە هەرچەند پێداویستییەکان و کارو فرمانەکان ئاڵۆزتر بن، ئەوەندە زمان سروشت و مۆرکی خۆی دەگۆڕێت و زیاتریش بەرەو ماقوولییەت هەنگاو دەنێت و لە سۆز دوور دەکەوێتەوە، بۆیە نووسین لە بری ئەوەی هەست و نەست بخاتەڕوو، دێت هزر و بۆچوون دەخاتە ڕوو و دەنووسێتەوە، لەبەرئەوەی خستنەڕووی دەربڕینی هەست و نەست لە ڕێگای ئاخافتنەوە دەبێت، کەچی خستنەڕووی هزرو بۆچوون لە ڕێگای نووسینەوە خۆی دەردەخات، ئەم گۆڕانەی زمان لەلای (ڕۆسۆ) وا لە زمان دەکات، دیالۆگ لەگەڵ دڵدا نەکات، بەڵکو بەرەو وتووێژ لەگەڵ عەقڵدا هەنگاو دەنێت، چونکە زمانی ئاخافتن زمانی دیالۆگی دڵەو زمانی نووسینیش زمانی وتووێژە لەگەڵ عەقڵدا. (ڕۆسۆ) پێ لەسەر ئەوە دادەگرێت کە نووسین ئەگەرچی وا دەخرێتە ڕوو گوایە کاری ئەوەیە زمان بچەسپێنێت و قایمی بکات، بەڵام هەر خودی نووسینە دەبێتە هۆی گۆڕینی زمان، ئەو گۆڕینەی ئەو قسەی لەسەر دەکات گۆڕینی وشەو دەستەواژە و پیتەکان نییە، بەڵکو گۆڕینی ماناکانی دەربڕینە. وەک ئاماژەمان بۆکرد (ڕۆسۆ) لەنێو کتێبی (بنەچەی زمانەکان) دا لەزیاتر لەشوێنێک ئاماژە بۆ ئەو جیاوازییە دەکات کە لەنێوان نووسیندا هەیە، مرۆڤ لەکاتی ئاخافتندا هەست و نەستی خۆی دەردەبڕێت، کەچی لەچرکەساتی نووسیندا هزرو بۆچوونەکانی، لەکاتی نووسیندا ناچارە سەرجەم وشەو زاراوەکان بە مانا گشتییەکانیانەوە بخاتەڕوو، بەڵام لەکاتی ئاخافتندا، لەسایەی گۆڕینی دەربڕینی دەنگەوەو لەسایەی گۆڕینی ڕیتمی دەربڕینەوە، مانا بەدەلالەت و وشە دەبەخشێت بەو شێوەیەی کە خودی خۆی گەرەکیەتی مانایان پێبدات، نووسین ئەم تواناکارییەی تێدانییە، چونکە نووسین واتا مردنی وشەکان و لەدەستدانی زیندەدارییان، مرۆڤ لەچرکەساتی نووسیندا، پیت و وشەکان دەنووسێتەوە نەوەک نەغمەو ڕیتم و ئاستەکانی دەربڕین، چونکە نەغمەو ڕیتم و ئاستەکانی دەربڕینەکە خۆیان وزە بەدەربڕین دەبەخشن و ئاراستەی ماناکانی دەکەن. ئەم شتانەن وا دەکەن ڕستەیەک لە ڕستەیەکی سادەوە بگۆڕێت بۆ ڕستەیەکی خاوەن مانای دەگمەن و دەربڕی بابەتییانە. لەلای (ڕۆسۆ) هەموو ئەم هەنگاوانەی زانا و هزرڤانان دەیهاوێژن بۆ ئەوەی ئەم جیاوازییە کەمتر بکەنەوە، بە پێچەوانە دەکەوێتەوەو دەبێتە هۆی فراوانترکردنی بواری زمانی نووسین، ئەو ئاماژە بۆ ئەوە دەکات کاتێک مرۆڤ

دێت لەسایەی نووسینەوە گوتار بەرهەم دێنێت ئەوا زیاترو زیاتر ئاخافتن دووچاری گرژبوون دەکات، چونکە ئەگەر مرۆڤ هەموو شتێک وا دەربڕێت وەک ئەوەی دەینووسێتەوە، ئەوە تەنیا دەبێتە خوێنەرێک کە قسە دەکات.

بەپێی ئەم لێکدانەوەیە، نووسین لەلای (ڕۆسۆ) پاشبەندی ئاخافتنە، ئەم پاشبەندییە لەلای ئەو تەنیا لە زمانەوە نییە، بەڵکو لەلای ئەو پەروەردەش پاشبەندی سروشتە، کەواتە پاشبەند واتا یەکەم زانینی نووسین و بەلاوەنانی، ئالەم خاڵەوە (دریدا) دێت کار لەسەر پاشبەندەکەی (ڕۆسۆ) دەکات، چونکە پێی وایە چەمکی پاشبەندکردن دوو مانا لە خۆیەوە دەگرێت. پاشبەندکردن وەک ئەوەی خستمانە ڕوو لە ڕووکەشدا ئەوەیە شتێکی نا پێویست بخرێتە سەر شتێکی کامڵ، بەڵام لەهەمان کاتدا، ئەو خستنە سەرە بۆ تەواوکردنی ئەو شتەیە کە ئێمە پێمان وایە کامڵ و تەواوە، بە هەردوو ماناکەش پاشبەندکردن دەبێتە ڕەگەزێکی دەرەکی و نامۆ، لێرەدا نووسین وەک شتێکی نا پێویست و دەرەکی و نامۆ، خۆی دەردەخات و دەکرێتە پاشبەندی ئاخافتن کە بۆ خۆی وا خۆی دەردەخات، گوایە کامڵ و تەواوە، بۆیە لەلای (دریدا) مادامەکی نووسین کراوەتە پاشبەند و جیاکراوەتەوە، ئەوە مانای وایە خاوەنی سیفات و مۆرکی جیاکراوەی تایبەت بەخۆیەتی کە لە ئاخافتنی جیادەکاتەوە، ئەگەر نووسین لە ئاخافتن جیا نەبووایە ئەوا نەدەکرا بە پاشبەندی، کەواتە ئەوە لەلای ئەو دانپێدانانە بەم جیاوازییەی نووسین لە ئاست ئاخافتندا هەیەتی، لەبەرئەوەی یەکێک لە ڕایەڵەکانی ستراتیژییەتی هەڵوەشاندنەوەش، چەمکی جیاوازییە، ئەوا دەرفەتی ئەوەی بۆ ڕەخساوە بەپێی ئەم ڕایەڵە بابەتەکە ڕاڤە بکات و لێکبداتەوە، ئالێرەدا ئەو دێت بیرۆکەی پاشبەندکردن بەکار دەهێنێ بۆ هەڵوەشاندنەوەی پرەنسیپی سەرخستن و پێشخستنی ئاخافتن بەسەر نووسین و مەدلوول بەسەر دالدا وەک ئەوەی لە هزری میتافیزیکی خۆرئاوادا هاتووە. ئەگەر نووسین دەکرێتە پاشبەند لەبەرئەوەیە کە نووسین ئەو ڕاستییانە هەڵدەگرێت کە نووسین خۆی جیادەکەنەوە، ئەو پێی وایە نووسین بەیەک مەرج دەبێتە شتێکی لاوەکی و داتاشراو، ئەویش ئەوەیە زمانی ئەسڵی و سروشتی (زمانی یەکەم) هێشتا دروست نەبووبێ و نووسین بەری نەکەوتبێت و پیسی نەکردبێت، واتا ئەو زمانە خۆی نووسینەو یەکەمین نووسینیشە، لێرەدا دەشێت بپرسین ئاخۆ بۆچی (ڕۆسۆ) بەم شێوەیە دەڕوانێتە نووسراو؟ بۆچی پێی وایە گوتەی دەربڕاو و ئاخافتن شێوەی ئەسڵی و بنەڕەتی زمانن و زیاتر

لەحاڵەتی سروشتی زماندا دەگونجێن؟ بۆچی پێی وایە نووسین جێگای گومان و دڵەڕاوکێیە و دەربڕین لاواز دەکات؟ ئەم مەسەلانە بایەخێکی زۆریان هەیە لەنێو تێرامان و فەلسەفەکەی (ڕۆسۆ) لەبارەی سروشتی مرۆڤایەتی و لەوەوە سەرچاوە دەگرێت کە ئەو جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە گوایە ڕەگەزی مرۆڤایەتی لەسایەی بازدان و گواستنەوەدا لە باری سروشتییەوە چووە نێو باری ئیلتیزامی سیاسی و کۆمەڵگای مەدەنی و شارستانی، بۆیە لەلای ئەو زمان بووەتە مەرجەعێک و دەلالەت لەو ئاستە گەندەڵە دەکات کە سروشت پێی گەیشتووەو بەهۆی کولتوورەوە بەسەر خۆیدا دابەشبووە. لەلای ئەو بڵاوبوونەوەی بەرفراوانی کولتوور و ڕۆشنبیری خراپەی زیاترە لە چاکەکەی، چونکە ئاماژە بۆ ئەوە دەکات گوایە لەگەڵ بڵاوبوونەوەی خوێندنەوەو نووسین و چاپەمەنیدا، ئاژاوە گەریش بڵاوبووەوە، کەواتە نووسین و بڵاوبوونەوەی نووسین هۆی ئاژاوەگەرییە، ئەو ئاماژە بۆ ئەوە دەکات، گوایە بیرکردنەوە لەگەڵ سروشتی مرۆڤدا دژکار و ناکۆکە و فێرکردن مرۆڤ ناکاتە مرۆڤێکی چاکەخواز، بەڵکو وای لێ دەکات لە فریودان و هەڵخەڵەتاندندا باڵادەست بێت.

(دریدا) کاتێک هات لەو دەقانەی ئەوی کۆڵییەوە، دژکارو ناکۆکی زۆری بەدی کردو کارێکی زۆریشی لەسەر ئەم دژکاری و ناکۆکییانە کرد، ئێمەش دەبێت دیسان ئەوە لەیاد نەکەین کە (ڕۆسۆ) فەلسەفەکارو هزرڤانێکی خۆرئاواییەو لەسایەی سیستەمی هزری و فەلسەفی باڵادەستی خۆرئاوا پەروەردە بووەو بەرهەمی فۆنۆسێنترالیزم و سێنترالیزمی لۆگۆسی-یە، بگرە بەشێوەیەک لە شێوەکان، یەکێکە لەو کەسانەی زیاتر ڕەگوریشەی ئەو هزرەیان قایمتر کردووە. (کلۆد لیڤی شتراوس) ی زاناو هزرڤانی ئەنترۆپۆلۆژیست، لەنێو لێکۆڵینەوە مەیدانییەکانی خۆیدا پرۆسەی گواستنەوەی لە سروشتەوە بۆ شارستانییەت خستەڕوو، بەمەش هەمان ڕێچکەی (ڕۆسۆ) ی گرتەبەر، (شتراوس) هات شارستانییەتی وەک پاشبەندی سروشت خستەڕوو، بۆیە شارستانییەتی ئەو، هاوتاو هاومانای پەروەردەی (ڕۆسۆ) یە، (دریدا) کاتێک لەم بابەتانەی کۆڵییەوە، بینی نزیکییەکی زۆر لەنێوان (ڕۆسۆ، سۆسێر، شتراوس) دا هەیە، سەبارەت بە پێشینەیی دەنگ و ئاخافتن و پاشبەندکردنی نووسین، (دریدا) ش کاتێک (شتراوس)ی خوێندەوەو ڕاڤەی کرد وەک ئەوەی فۆنۆسێنترالیزمی (سۆسێر) مامەڵەی لەگەڵدا کردو بە شێوەیەکی دیالێکتییانەو هاوسەنگ (سروشت) و (کولتوور) ی خستە ڕوو، گەیشتە ئەو باوەڕەش کە بنچینەی فۆنۆسێنترالیزمی میتۆدەکەی (شتراوس) لە زمانەوانی بونیادگەرییانەی (سۆسێر و ڕۆمان جاکۆپیسن) ەوە سەرچاوە دەگرێت، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا پشت بە زمانەوانی و زانستی فۆنەتیکی ئاخافتنی میتافیزیکیش ڕەچاو دەکات کە بایەخ بە گوتەی دەربڕاو دەدات و نووسین پشتگوێ دەخات. (دریدا) تێبینی ئەوە دەکات (سۆسێر) وشەی نووسراو، دەخاتە ئاست وشەی دەربڕاوی سەر زارەکی، کەچی لەدوا ئەنجامدا دێت لێکۆڵینەوەی زمانی لەسەر وشەی گوتراو دەکات.

گراماتۆلۆژیاو جێکەوت

گراماتۆلۆژیا لەنێو پرۆسەی کاری هەڵوەشاندنەوەدا، وەک چەمکێکی بنەڕەتی کاردەکات و جێکەوت گرنگترین دۆزینەوەیەتی، چونکە تەنیا نووسین دەتوانێت جێکەوت لە دوای خۆیدا جێ بهێڵێت، لە نووسیندا بەهاو ئاماژەی مانا دەکەونە پێشووی پێشەوەی ڕستە، بە پێچەوانەی حاڵەتی ئاخافتن کە دەکەونە دواوەی حاڵەتی دەربڕین و قسەکردن، لەحاڵەتی دووەمدا ماناو ئاماژە هیچ فرمانێکی تریان نییە تەنیا خستنەڕووی مانای دەربڕاو نەبێت، کەچی لەحاڵەتی یەکەمدا نووسین ئەم فرمانە تێپەڕ دەکات تا دەربڕین بسڕێتەوەو خودی خۆی جێگای دەگرێتەوە، بەوەش نووسین تەنانەت دەکەوێتە بەر لە زمان خۆشی، بگرە خودی زمانیش وا نمایش دەکات گوایە ئەنجام و بەرهەمی دەقی نووسراوە، بەم شێوەیەش نووسین دێتە نێو دیالۆگێک لەگەڵ زماندا و خۆی وادەردەخات کە دەکەوێتە بەر لە زمان و دواتریش لێی تێپەڕ دەکات، چونکە نووسین زمان دەگرێتە خۆی، لەم حاڵەتەشدا نووسین وەک باکگراوندێکی زمان دەردەکەوێت لە بری ئەوەی وەک دەربڕینێکی لاوەکی خۆی دەربخات، کەواتە بەم شێوەیە بێت نووسین قازانێک نییە زووتر ئامادەکرابێت و دانرابێت تا یەکێتی و برگە زمانەوانییەکانی تێدا کۆبکرێتەوە، بەڵکو نووسین خۆی شێوازێکە بۆ داڕشتن و بەرهەمهێنان و داهێنانی ئەم یەکێتییانە. بەم شێوەیە (دریدا) دوو جۆرە نووسین پێشنیار دەکات، یەکەمیان نووسینێکە پشت بە سێنترالیزمی لۆگۆسی دەبەستێت کە پێی وایە وشە ئامرازێکی وشەیی و دەنگدار و داڕێژراوە و ئامانجی گەیاندنی وشەیەکی دەربڕاوە، دووەمیان ئەو نووسینەیە کە پشت بە سێنتاکس دەبەستێت یا ئەو شێوازەی نووسینی دوای بونیادگەری، ئەوەش ئەو شتەیە کە کرداری بەراییانەی بەرهەمهێنانی زمان دادەمەزرێنێت.

لێرەدا نووسین کردارێکە دژی دەربڕینە و نەبوون و نا

ئامادەگیی دەنگ پیشان دەدات، ئەو کاتەش کەینونە دەبێت لەسایەی نووسینەوە بەرهەم بێت، ئەوەش بریتییە لە حاڵەتی چوونە نێو زمانی جیاوازی، بەم شێوەیە دەبینین (دریدا) چۆن کاری گراماتۆلۆژیا ڕێکدەخات و نمایش دەکات و چۆنیش ڕۆڵێکی مەزن و گرنگ بەنووسین دەدات، ئەوەش ئەوەمان بۆ دەردەخات کە نوسین لەلای ئەو سەرچاوەی هەموو چالاکییەکی کولتوورییە، کەواتە لەلای (دریدا) ئەگەرچی نووسین ملکەچی ئاخافتن نییە یان بەشێوەیەکی تر پاشبەندی ئاخافتن نییە، بەڵام پێداویستییەکی گرنگە و ناکرێت دەستبەرداری ببین، چونکە هیچ کۆمەڵگایەکی بێ نووسین بوونی نییە، هیچ کۆمەڵگایەک بێ هێماو بێ حیساب و بەڵگەنامە بوونی نییە، هیچ کۆمەڵگایەک تەنانەت ئاژەڵیش بێت بەبێ جێکەوت و بەبێ هێمای جێکەوت لەسەر زەویدا بوونی نییە، بەپێی ئەم بۆچوونەش ئەگەر نووسین بوونی نەبێت ئەوە دەشێت ئێمە لە خەیاڵی خۆماندا، کۆمەڵگایەک وێنا بکەین کە دیلی یۆتۆپیایە، ئالێرەوە بایەخ و بەهای نووسین دەردەکەوێت.

(جان جاک ڕۆسۆ) کاتێک قسە لەسەر سەرهەڵدانی زمانی نووسین دەکات لەلای کۆمەڵگا بەراییەکان و چۆنیەتی داهێنانی، دەگاتە ئەو بڕوایەی کە ئەو شێوازێکی وای دۆزیوەتەوە دەشێت لەسایەیەوە، زمانەکان بەراورد بکرێن و لەلایەنی مێژووییەوەش دیاری بکرێن، ئەو شێوازەی بەراوردکاریش لای (ڕۆسۆ) لە پرۆسەی نووسین خۆیدا خۆی بەرجەستە دەکات، ئەو پێی وایە ئەگەرچی زمانی نووسراو و تۆمارکراو توند و زەق و ڕەقبوو لە دەربڕیندا، ئەوە مانای وایە ئەم زمانە کۆنترە، چونکە گەیشتووەتە ئەو بڕوایەی یەکەم شێوازی نووسین و تۆمارکردن و وێناکردن و تۆمارکردنی دەنگەکان نەبووە وەک ئەوەی ئێستای زمان، بەڵکو وێناکردنی خودی ئەوشتانە بووە کە قسەی لەسەرکراوە، لێرەشدا دوو شێوە وێناکردن دێنە بوون، یان ئەوەتا وێناکردنێکی ڕاستەوخۆ بووە وەک ئەوەی لەلای مەکسیکییە کۆنەکاندا هەبووە یان وێناکردنێکی ڕەمزی بووە وەک ئەوەی لەلای میسرییە کۆنەکاندا هەبووە، ئەم شێوازەی تۆمارکردن لەلای (ڕۆسۆ) بۆ سەردەمی زمانی عاتیفی دەگەڕێتەوە.

شێوازی دووەمی نووسین ئەو شێوازەیە، تێیدا وشەکان بەپێی زاراوەیی دەخرێنە ڕوو، ئەم حاڵەتەش دەکەوێتە دوای حاڵەتی یەکەم لەلایەنی زەمەنییەوە و قۆناغێکی دواترەو ئەوکاتە دەشێت ئەنجام بدرێت کە زمان لە حاڵەتی کامڵبوون نزیک دەکەوێتەوە، نموونەی ئەم جۆرە نووسینەش نووسینی چینی-یە کە بریتییە لە وێناکردنی دەنگەکان و ئەنجامدانی دیالۆگ لەگەڵ چاودا، بەڵام

شێوازی سێیەمی نووسین بریتییە لە دابەشکردنی دەنگی قسەکەر بۆ کۆمەڵێک بەشی سەرەکی دەنگدار و داهێنانی پیت بەشێوەیەک کە بشێت ئەم پیتانە لەکاتی بەیەکەوە لکاندنیان مانا و وشەو ڕستە بەرهەم بێنن، ئەوەش شێوازی نووسینی ئێمەیە. دیارە ئەم شێوازەی سەرهەڵدانی نووسین لەبەرچەندین پێداویستی ژیاری بووە بەتایبەتیش لەلای ئەو بەسەرهەڵدانی شارستانییەتی بازرگانییەوە پەیوەست بووە، چونکە شارستانیەتی بازرگانی پێویستی بەوە بووە وشەو پیت و مانای هاوبەش لەنێو شارستانیەتەکاندا بێنێتە بوون، ئەم شێوازەی نووسین لەلای ئەو وێناکردنی ئاخافتن نییە، بەڵکو پارچە پارچەکردنی ئاخافتنە. لەسایەی ئەم دابەشکردنەیدا (ڕۆسۆ) هات بەپێی شێوازی نووسین شارستانییەتەکان پۆلین و دابەش دەکات، وێناکردنی شتەکان، شێوازی نووسین و تۆمارکردنی گەلانی دڕندەیە، هێمای دەربڕاویش هاوشانی گەلە هەمەجییەکانە، دامەزراندنی پیت و وشەو ڕستەش داهێنان و دەرەنجامی گەلە مەدەنییەکانە.

کاتێک ئەم بۆچوون و پۆلینکردنەی (ڕۆسۆ) دەخەینەڕوو ڕاستەوخۆ درک بەوە دەکەین کە پێڕەوکردن و سەپاندنی سێنترالیزمی ئەتنیکییە، ئەو سێنترالیزمە ئەتنیکییەی خۆی لە دوای کۆمەڵێک سێنترالیزمی تری وەک لۆگۆس و فۆنۆتیک حەشار دەدات، ئەم بەسێنتەرکردنەی شارستانیەتی خۆرئاوا وای لە (دریدا) کرد ئەم شارستانیەتە بە میتافیزیکی ناوزەد بکات، چەمکی میتافیزیکیا لەلای ئەو فرە دەلالەتە، بۆیە یەکێک لە دەلالەتەکانی بەمانای ئایدیۆلۆژیای ئەتنیکی، ڕەگەزی خۆرئاوا دێت، بەم شێوەیە (ڕۆسۆ) گەلان و شارستانیەتی جیهان بەدڕندەو هەمەجی ناودەبات، لەبەرانبەر ئەوانیشدا ئەوروپا بەمەدەنی دادەنێت: ئەم جۆرە پۆلین کردنانە بوون، پاڵیان بە (دریدا) وەنا، کار لەسەر ئەم بابەتەی گراماتۆلۆژیاو سێنتەر بکات و ستراتیژیەتی هەڵوەشاندنەوە، بەرهەم بێنێت تا لە بنەچەی ڕاستی و ناڕاستیی ئەم بۆچوونانە بکۆڵێتەوە، دوای لێکۆڵینەوەو توێژینەوەی زۆر و درێژ و ورد، ئینجا گەیشتە ئەو بڕوایەی کە شارستانیەتی خۆرئاوا، گیرۆدەی نەزعەی سێنترالیستی بووە، ئەم نەزعەیەی سێنترالیستی وەک تۆڕێک هەموو پێوەندییەکانی بەیەکەوە دەبەستێتەوەو هیچ شتێ: نییە لە سێنترالیستی بەدەربێت، ئەو توێژینەوانەی ئەنجامی داون، بەتایبەتیش توێژینەوە میتافیزیکییەکانی، ئەویان گەیاندە ئەو باوەڕەی کە ئەم نەزعەیەی سێنترالیستی، ئەگەر چەندین

سێنترالیزم بوونیان نەبووایە سانا نەبووە دابمەزرێت و بێنە بوون، بۆیە دەگاتە ئەو باوەڕەی یەکەم پاڵپشتی ئەم سێنترالیستییە هزری میتافیزیکیای خۆرئاواییە، ئەم میتافیزیکییانە لەبەر ئەوەی لە ناوەرۆکدا لەسەر ئایدیۆلۆژیای ئەتنیکی کۆمەڵگای خۆرئاوایی دامەزراوە. ئەوە بڕوایەکی وای داهێنا کە سێنتەر بۆخۆی تاکە پێوەری ڕاستی و ناڕاستی بەهاکانەو پێویستی بەهیچ شتێک و کەسێکی تریش نییە، ئەوەش مەسەلەیەکە بەدرێژایی مێژوو هزری خۆرئاوایی، نەیتوانیوە خۆی لێ لابدات، تەنانەت فەلسەفەی ڕۆشنگەری و عەقڵانیەتیش لە ژێر کاریگەریی میتافیزیکیا دەرباز نەبوون، تەنانەت فەلسەفەی گومانکارەکانیش توانای ئەوەیان نەبوو، لەم دەرگایە میتافیزیکیا بپەڕنەوەو بچنە ئەودیوی ئەم هزرە، ئەو فەلسەفەی بانگەشەی عەقڵانییەتی دەکرد، نەیتوانیوە لە لاهووت تێپەڕ بکات، بگرە عەقڵانیەتیش نمایش کردنی لاهووت بووە، بەڵام بەشێوەیەکی مۆدێرنتر و تازەتر و پەردەپۆشکردنی، گومانە میتۆدییەکەی (دیکارت) و کۆجیتۆیەکەی بوونی لاهووت و خوای خستە دەرەوەی پرۆسەی گومان و وەک پێشینەیەک مامەڵەی لەگەڵدا کرد: ئەوەبوو دواتر (هۆسرل) لەسایەی فینۆمینۆلۆژیای خۆیەوە، ڕەخنەی توندی ئاراستەی (دیکارت) کرد، گوایە خوای وەک پێشینەو بەراییەک خستووەتە دەرەوەی گومانەوە و بەشێوەیەکی نافینۆمینۆلۆژی وەک هزرێکی خۆڕسک لەنێو وشیاریی خۆیدا مامەڵەی لەگەڵدا کردووە. (ڕۆسۆ) کە بە فەلسەفەکاری ڕۆشنگەری دادەنرێت، نەیتوانی خۆی لە بیرۆکەی نووری سروشتی دەرباز بکات و نەیتوانی خۆی لە نێو تۆڕی لاهووتی میتافیزیکی دەرباز بکات.

دریدا و دەرمانخانەی ئەفلاتوون

دوای بیست و پێنج سەدە، دوای دوو هەزار و پێنج سەد ساڵ، هزرڤانێکی وەکو (دریدا) دێت بۆچوونەکانی ئێمە سەبارەت بەیەکێک لە دیالۆگەکانی (ئەفلاتوون) دەگۆڕێت، بیست و پێنج سەدەیە هزرڤانان پێیان وایە دیالۆگی (فیدرۆس)ی (ئەفلاتوون) یەکێکە لە دیالۆگە هەرە ناکامل و خراپەکانی (ئەفلاتوون)، دوای ئەم زەمەنە تازە (دریدا) دێت ئەم یەقینەو بڕوایەمان دەهەژێنێت و لەباری دەبات، بڕوا وا بووەکە (ئەفلاتوون) لەسەردەمی دیالۆگی (فیدروس) دا هەرزەکارو لاوێکی سەر گەرم بووە نەیتوانی بەجوانی و بەباشی بابەتی قسەکردن بپشکنێت، ئێمەش-مەبەستم هزرڤانان و نووسەرانی ئەو ماوە زەمەنیەن-بەیەقینەوە بڕوامان بەم

بۆچوونە کرد کە بۆ یەکەم جار (دیوجینس لایبرتیوس) خستیەڕوو، لەوساتەوە کەسمان گومانی ئەوەمان نەدەکرد کە ئەم بۆچوونە دەشێت ڕاست نەبێت، هەموو جارێک کە لە (ئەفلاتوون) مان دەکۆڵیەوە بەم یەقینەوە دەمانڕوانیە دیالۆگی (فیدروس)، ئەو دیالۆگەی (ئەفلاتون) بۆ ئەوەی تەرخانکردووە تاوەکو قسە لەسەر بنەچەو ئەسڵی نووسین بکات، قسە لەسەر مێژوو و بەهای نووسین، ئالێرەدا دێت نووسین دادگایی دەکات، دادگایی کردنی نووسین لەوەوە سەرچاوە دەگرێت کە شێواندنی حەقیقەتە و کەمکردنەوەیە لەبەهای ئاخافتن و گوتەی سەر زارەکی.

لەنێو ئەم دیالۆگەدا (ئەفلاتوون) کاتێک لەسەر زاری (سوقرات) دێتە قسەکردن ئاماژە بۆ میتۆلۆژیایەکی کۆنی میسری دەکات، ئەویش میتۆلۆژیای (توت)ە، لەنێو ئەم دیالۆگەدا پرسیارێک دەخرێتەڕوو ئەویش ئەوەیە (ئەی سەبارەت بەلۆگۆگرافیا-نووسین؟) ئالێرەدا (فیدرۆس) ئاماژە بۆ ئەوە دەکات کە هاوڵاتی ئازادو سەربڵند لە ئاست نووسینی گوتاردا هەست بە شەرمەزاری دەکەن، گەر لەدوای خۆیانەوە جێکەوتێکی نووسراو جێبێڵن، ئەوانە لەوە دەترسن نەوەکانی داهاتوو حوکمی قورسیان بەسەردا بدەن و بەسۆفیست ناویان ببەن. لەم ئاماژەیە کورتەدا ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە نووسین لەچ شوێنێک و ئاستێکدایە نووسین چەندە پەراوێزە، بەشێوەیەک جێگای شەرمەزاریە بۆ مرۆڤی ئازادو هاوڵاتی ڕاستەقینە، جێهێشتنی جێکەوتێکی مادی نووسراو شتێکە کەس حەزی پێناکات، دەشێت ئەوەی نووسین لەدوای خۆیەوە جێبێڵێت یەکێک بێت لەسۆفیستەکان، بەڵام بۆچی سۆفیستەکان بەم شێوەیە تێیان دەڕواندرێت؟ ئایا سۆفیستەکان هاوڵاتی ئازاد و سەربەرزنین؟ ئەی کەواتە بۆچی ئەوان لەئاست نووسیندا هەست بەشەرمەزاری ناکەن؟ ئەی باشە لۆگۆگراف چییە؟

لەنێو ئەم دیالۆگەی (فیدروس)دا کەسایەتی لۆگۆگراف کەسایەتییەکی هەڵخەڵەتێنەرە، مەبەست لەوکەسە نووسەرێکی ئاساییە، ئەو نووسەرانەی کە دەشێت لە ڕۆژگاری ئەمڕۆماندا بەعەریزە نووس یا وتار نووس ناویان بەرین: ئەوکەسانەی وتار بۆ خەڵکی تر دەنووسن و خودی خۆیان نایانخوێننەوە، لەگەڵ ئەوەشدا ئەم وتارانە لەدەرەوەی کەسایەتی و بوونی ئەودا بەبێ ئامادەگی نووسەر کاری خۆیان دەکەن، ئەم بۆچوون و تێڕوانینە دەبێتە هۆی ئەوەی ئەم نووسەرانە ببن بە نووسەری نا ئامادەو نا حەقیقەت، ئەم نووسەرانە شتێک بۆ خەڵک دەنووسن کە بۆخۆیان تیایدا نەژیاون و حەقیقەتەکەی نازانن، بۆیە نووسین دەبێتە ڕێکخستنێکی گوتەو وشە

بەبێ ئەوەی ڕوحیان تیادابێت و ئاماژە بۆ شتێکی ڕاستەقینە بکەن. لەگەڵ ئەوەشدا لەنێو ئەم دیالۆگەدا (سوقرات) بێ لایەنی خۆی پیشان دەدات، نووسین کارێکە ڕاستە پەسند نییە، بەڵام بۆخۆی نووسین کارێکی شەرمەزارکەر و حەیابەر نییە، بەڵکو ئەوکاتە مرۆڤ تووشی شەرمەزاری و ئابڕووچوون دەکات کە بەشێوەیەکی شەرمەزارانە دەنووسێت، بەڵام با ئێمە لێرەدا لەگەڵ خودی (جاک دریدا) لەوە بکۆڵینەوە بزانین شەرمەزارکەر چییە؟ وەکو چۆن (فیدروس) یش پرسیاری ئەوە دەکات نووسین لەسەر شێوەیەکی باش چۆنە؟ ئا ئەوە ئەم دوو پرسیارەن کە پێیان وایە ناوەڕۆک و گەوهەری ئەم دیالۆگە پێکدەهێنن، لەسایەی ئەم دوو پرسیارەوە دەشێت ئێمە ئەوە بزانین کە ئایا نووسین کارێکی شیاوە یا نەشیاوە؟

نووسین.. ژەهرو دەرمان . فارماگۆن

(فیدروس) لەنێو ئەم دیالۆگەدا (سوقرات) کێش دەکات و لەنێو شاری دەباتە دەرەوە بۆئەوەی بتوانێت دیالۆگی لەگەڵ دا بکات، (فیدروس) دەستی (سوقرات) دەگرێت و دەیباتە سەر لێواری ڕووباری (ئیلسۆس)، ئالێرەدا کاتێک خۆیان دەخەنە بەر سێبەری درەختێکی دەم ئەم ڕووبارە، (سوقرات) هەست بەوە دەکات کەئەم کارەی (فیدروس) بەلاش نییە، واتا (فیدروس) کاتێک ئەوی پەلکێشی دەرەوەی شار کردووە مەبەستێکی تایبەتی هەیەو ئەم کارەی دەسپێکی کاری سەرەکی خۆیەتی کە دواتر بۆی دەردەکەوێت چییە. لێرەدا (سوقرات) ئەم شێوازەی خۆ ئامادەکردنی (فیدروس) بە فارماسیە دەچوێنێت چونکە هەر لەسەرەتاوە ئەو دەیزانی (فیدروس) شتێک لەبن باغەڵ و عەباکەی حەشار داوەو گەرەکیەتی لەچرکەساتێکدا دەری بێنێت و بۆ (سوقرات)ی بخوێنێتەوە، بۆ ئەم دەقە نووسراوانەی لای (فیدروس) لەلای (سوقرات) دەبێتە فارماگۆن، لێرەدا دەبینین فارماگۆن-نووسین-چۆن و بە چ شێوەیەک کاردەکات و فریودەرە و چۆن لەدەرەوەی یاسای دیالۆگ و وتوویژی ڕووبەڕوو بەشێوەیەکی نایاساییانەی باوی ئەم سەردەم کار دەکات، سەردەمێک تیایدا لەنێو مەیدانی شار هەموو کەسێک قسە دەکات و دیالۆگ و وتوویژ ئەنجام دەدات، بەڵام نووسین لەنێو ئەم مەیدانەدا خۆی ڕاناگرێت، نووسین دێت (سوقرات) لەنێو مەیدانی شار دەباتە دەرەوە تاوەکو خودی خۆی نمایش بکات ئەوەش ئەگەر دەلالەت بێت لە شتێک دەلالەتە لەوەی نووسین بەشێوازی دیالۆگی باو کارناکات. ئاخافتن بەردەوام سوقرات پەلکێشی نێو مەیدانی شاردەکات، کەچی کاغەزەکانی نووسین وەکو فارماگۆنێک بەرەو دەرەوەی شاری ڕادەکێشێت، ئەو شوێنەی سوقرات هەرگیز حەزی نەدەکرد لێی بێتە دەر، تەنانەت ئەوکاتەش کە بڕیار بوو گیانی ئازاد بکرێت تاوەکو لەمردن دەربازی بێت. بەڵام ئەوە کاغەزی نووسراوە، کاغەزی نووسراوی نێو عەباکەی (فیدروس) ڕایدەکێشێتە دەرەوەی خودی خۆیشی، ئەوەش ڕێگایەکە ڕێگای کۆچکردن و جێهێشتنی ئاخافتنەو دۆزینەوەی سێنتەرێکی ترە، سێنتەرێک دان بە مەیدانی شارەوە نانێت و گەرەکیەتی هەموو شوێنێک بکات بە مەیدانی خۆی.

ئا لەم چرکەساتانەدا کاتێک (سوقرات) ڕادەکێشێت و (فیدروس)یش بەشێوەیەکی گونجاو دادەنیشێت تاوەکو دەقەکان بخوێنێتەوە، بۆ ئەوەی فارماگۆن بخاتە بەردەست، ئالێرەدا دیالۆگی (فیدروس) ی ئەفلاتوون دەست پێدەکات، لێرەدا گوتارێک دەخوێندرێتەوە لەلایەن (لیسیاس) نووسراوەتەوە. لەلایەک ئەوە (لیسیاس)ە قسە دەکات، لەلایەکی تریشەوە ئەوە (لیسیاس) نییە، بەڵکو (فیدروس)ەو گوتارێک لەزەمەنێکی ڕابردوودا نووسراوەتەوە ئێستا لەنێو زەمەنی تازەدا دەخرێتە ڕوو دەخوێندرێتەوە، گوتارێک کاتێک نووسراوە، بەڵام لە ئامادەگی (سوقرات)دا دەخرێتە ڕوو بەبێ ئەوەی خاوەن و باوکی ئەم گوتارە ئامادەبێت، ئەوە تەنیا لەلای (سوقرات) گوتارێکی مردووە لەنێو چەند پەڕەیەکدا، وشە دوا خراو و تەئجیل کراو و هەڵگیراو و داپۆشراو و قەدەغەکراو و پارێزراو، ئەوە تەنیا ئەم وشە شاردراوەی نێو دەقی گوتارن کە دەتوانن بەم شێوەیە (سوقرات) کێشی دەشت و دەربکەن، ئەگەر ئەوە گوتارێکی دەربڕاو بووایە، گوتارێک بووایە لەنێو خودی خۆیداو بەحەقیقەتی خۆی بخرابایە ڕوو بەبێ ئەوەی دوابخرێت و تەئجیل بکرێت و هەڵگیرابێت و داپۆشرابێت و پارێزراو بێت، ئەوە دیارە نەیدەتوانی وەکو فارماگۆنێک (سوقرات) بەم شێوەیە بەلای خۆیەوە کێش بکات، نەیدەتوانی بەم شێوەیە (سوقرات) پەلکێشی دەرەوەی میتۆدو ڕێبازی خۆی بکات، ئا ئەوەتا (فیدروس) سەرەتا بارودۆخەکەی ڕێکخست، سەرەتا فارماسیەی پێشکەش کردو ئامادەکرد تاوەکو دواتر لەنێو ئەم کەش و هەوایە فارماسیەدا بتوانێت فارماگۆنی پێشکەشی (سوقرات) بکات.

لێرەدا هەندێک تێبینی لەلای (ژاک دریدا) سەر هەڵدەدات، ئایا ئەوە ڕێکەوتە، یا مەبەستێکی حەشاردراوە کە نووسین وەکو دەرمان و ژەهر و فارماگۆن دەخرێتەڕوو، بۆچی لە بەرامبەر پزیشکی زانستیدا

ڕاستەوخۆ مومارەسەی عەشوایی و چارەسەری پارێزراوی ئەزبەرکراوی نێو دڵ و مەعریفەی نووسراو و بەکارهێنانی کوێرانەی داو دەرمان، ئەوە چ ڕێکەوتێکە کە وا لە نووسین دەکات ببێتە فارماگۆن و بەم شێوەیەش نمایش بکرێت، دیارە لێرەدا فارماگۆن و ئاخافتن، پزیشکی زانستی و مومارەسەی عەشوایی کە پەیوەستە بەڕێکەوت و پشت بەستن بە سیحرو ئەفسانە، دوو شتی ناکۆک و ناتەباو جیاوازن، نووسین وەکو مەعریفەیەکی مردوو و چەقبەستوو جێگیری بێ ڕوح و پارێزراو لەنێو دەقی کتێب و کاغەزدا، هەموو ئەوانە وەکو فارماگۆنێک شتێکی نامۆن لە ئاست مەعریفەی زیندوو-ئاخافتن-و دیالۆگ وەکو چۆن فارماگۆن شتێکی نامۆ و سەیرە لەنێو جیهانی پزیشکیدا، ئەوە خاڵی گەوهەریە لەنێو ئەم دیالۆگەی (ئەفلاتوون)دا چونکە ئەو زانیویەتی چۆن سەرەتا نووسین وەکو فارماگۆنێک نمایش و وەسف دەکات و دواتریش دێت ڕەگو ڕیشەی نووسین بۆ نێو میتۆلۆژیایەکی فیرعەونی و میسری کۆن دەگێڕێتەوە، میتۆلۆژیای (تووت)، کەواتە ئەسڵی نووسین وەکو فارماگۆنێک دەدرێتەوە دەست میتۆلۆژیای (تووت) کاتێک ئەم میتۆلۆژیایە دێت نۆ دیالۆگەکە ڕاستەوخۆ بەبێ پێچو پەنا و خۆحەشاردان و ئەملاو ئەولا نووسین وەکو فارماگۆنێک ڕادەگەیەنێت.

ئێمە لەگەڵ (دریدا) تێبینی ئەوە دەکەین کە دەشێت ئەم خاڵە لە کۆتایی یا بەرەو کۆتاچوونی دیالۆگەکەدا نەخرابایە ڕوو، دەشیا ئەم خاڵە بەلاوە نرابوا، ئەوە زیادەیەکەو دەکرا لابدرێت، ئەو بەشێوەیەک لەشێوەکان پاشبەندە و دەکرا نە نووسرابوایەوە، بەڵام ئەوە (ئەفلاتوون)ە هەر لەسەرەتای دیالۆگەکەدا خۆی بۆ ئەم شتە دانووساندووە کە بەلای ئێمەوە زیادەو پاشبەندەو ئەو لەم دیالۆگەدا سەرەتا ڕێگاکان خۆش دەکات و لە کۆتاییدا وەکو خۆشکردنێکی بەزمەکە پێشکەشی دەکات، واتا هەموو بابەتەکانی کە خراونەتە ڕوو لێرەدا بەکۆتاهاتن، ئالەم چرکەساتەدا زیادەیەکە دێت، لەم چرکەساتەدا نووسین یا فارماگۆن دێت، ئەوەش ڕێکەوتێک نییە، پاشبەند و زیادەش نییە، ئەوە گەوهەری باسەکانە چونکە (ئەفلاتوون) هەر لەسەرەتاوە ئەوەمان پێدەڵێت کە (فیدروس) فارماگۆنی لەژێر عەباکەیدا حەشاردابوو، فارماکونی لەگەڵ خۆیدا هێنابوو ئالێرەدا نووسین لەچرکەساتێکدا دەخرێتە ڕوو کە پێویستە (سوقرات) حوکمی بەسەردا بدات، ئایا نووسین کارێکی ئابڕوو بەرو شەرمەزارکارە؟ ئەوە پرسیارێکی ئەخلاقیە چونکە لەبنەڕەتدا لەسەر هەڵوێستی ئەخلاق وەستاوە، سەربڵندی ئاخافتن و شەرمەزاری نووسین،

خێرو شەر، ئەوە مەسەلەیەکە دەبێت بڕیاری لەسەر بدرێت، ئایا ئەنجام بدرێت یا بەلاوەبنرێت، بۆیە ئێمە لێرەدا ڕوو بە ڕووی کۆمەڵێک پرسیاری لاوەکیش دەبینەوە، ئایا شیاوە بنووسین یا واباشترە نە نووسین؟ ئەو مەرجانە چین کە دەبنە هۆی ئەوەی نووسین شەرمەزاری نەبێت؟ ئەوانە پرسیار گەلێکن ئەفلاتوون جێیان دێڵێت و ئێمەش لەسەرمانە وەڵامیان بۆ دابین بکەین، وەڵامێک لەبڕوای ناخی خۆمانەوە هەڵقوڵابێت و بەدەربێت لە تێڕوانینی ئەفلاتوونیانە، ئەو تێڕوانینەی نزیکەی بیست و پێنج سەدەیە لەنێو هزر و فەلسەفەدا باڵادەستە.

پاش ئەم باکگراوندە مێژووییەی کە نووسین دەکاتە شەرمەزاری ئێمە سانا نیە بتوانین لەنێو خودی خۆمان و بەخودی خۆشمان بتوانین حەقیقەت و حەقیقەتی نووسین دیاری بکەین، لێرەدا نووسین بابەتی گراماتۆلۆژیا نییە-زانستی نووسین-وەکو ئەوەی (دریدا) دایدەهێنێت، بەڵکو ئەوە نووسینە لەنێو ڕەگو ڕیشەی قوڵی خۆیدا بەشێوەیەک لە شێوەکان پەیوەستی میتۆلۆژیا کراوەو خراوەتە دەر لە مەعریفە-ئاخافتن-ئالێرەدا پاش ئەم باکگراوندە ڕێگا خۆشکەرە بۆبەلاوەنان و بەپەراوێزکردنی نووسین لەنێو ئەم دیالۆگەدا (سوقرات) دێت زیاترو زیاتر گورزی کاریگەرتر دەوەشێنێتە تاوانبار-نووسین، فارماگۆن-پاش ئەوەی میتۆلۆژیا یەکەم گورزی خۆی وەشاند ئەوە لۆگۆسی (سوقرات)ە دێت کارەکە تەواو دەکات.

دریداو دۆزینەوەکەی تووت..
گەڕانەوە بۆ میتۆلۆژیا

دریدا لەنێو دەرمانخانەی (ئەفلاتوون)دا بەوردی باس لەوە دەکات کە ڕۆژێکیان (تووت) دێتە بەر عەرشی (تامووس)-ئەوەی بەناوی (ئامون) ناسراوە-(تامووس) ئەوەی لەجیاتی خواوەند حوکمی میسری کۆن دەکات، دێتە بەر عەرشی و پێی ڕادەگەیەنێت کە ئەو شتێکی نوێی داهێناوە، ئەو یەکەم کەسە زانستی ژمارەو حیساب و ئەندازەو فەلەکناسی و قومارو زاری داهێناوە، هات و داوای کرد کە ئەم داهێنانە تازەیەی پێویستە بەسەر سەرجەم میسرییەکاندا ڕابگەیەنرێت، (تووت) هاتووە ئەوە بە (تامووس) ڕابگەیەنێت کە ئەو پیتی نووسینی دۆزیوەتەوەو داهێناوە(ئەی پاشای گەورەم ئەوە مەعریفەیەکە میسرییەکان وا لێدەکات زیاتر لەلایەنی زانستییەوە پێشکەوت و زوو تریش شتیان بیربکەوێتەوە، یادەوەری و فێر بوون بەیەکەوە چارەسەریان بۆ دۆزراوەتەوە).

ئەوە (تووت)ە دێت داهێنانێک ڕادەگەیەنێت و ئەوەش (تامووس)ە لەبەردەم فارماگۆندایە و پێویستە لەسەری ڕای خۆی دەربڕێت، ئالێرەدا بەپێی ئەم میتۆلۆژیایە نووسین – فارماگۆن لەبەردەم پاشادا خراوەتە ڕوو تاوەکو قسەی لەسەر بکات، ئەوە جگە لەوەی نووسینە، بەڵام دیارییە بۆ پاشای خواوەندەکان، بەڵام بەر لە هەموو شتێک داهێنراوێکە بۆ ئەوە خراوەتە ڕوو تاوەکو هەڵبسەنگێنرێت، ئەم داهێنراوە نوێیە توانای کارکردنی هەیە توانای بیرخستنەوەو هەڵگرتن و پاراستنی هەیە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ئەم دیارییە تا ئێستا نەخەملێنراوەو بەهاکەی دیاری نەکراوە، ڕاستە خراوەتە بەردەم پاشا، بەڵام ئەوە پاشایە کە بەهای پێدەبەخشێت و هەر ئەویش نرخی دیاری دەکات، لێرەدا نووسین زیادەیە دەخرێتە سەر ئاخافتن، بۆیە نووسین هیچ بەهایەکی نابێت ئەگەر پاشا بڕیاری پەیڕەوکردنی نەدات، ئەگەر پاشا بڕیاری بڵاوکردنەوەو فێربوونی نەدات، نووسین بۆخۆی بەهایەکی نیە، ئەوە (تامووس)ە بەها بە نووسینی دەبەخشێت، بەڵام (تامووس) نانووسێت، ئەو قسە دەکات، دەدوێت و پێویستی بە نووسینەوە نییە، یەک قسەی ئەو بەسە نەوەکو نووسینەوەی، بەرەچاوگرتنی ئەم پلەوپایەیە پاشا-خواوەند دێت لە بەهای فارماگۆن کەم دەکاتەوە، ئەوە نمایش ناکات کە بێ سوودە بگرە جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە کە هەڕەشەیەو زەرەرمەندیشە، ئالێرەدا خواوەند-پاشا کاتێک دەدوێت وەکو باوکێک قسە دەکات و ڕەفتار دەکات، فارماگۆن-نووسینی خراوەتە بەردەم باوک و ئەویش ڕەتی دەکاتەوە چونکە لەلای ئەو بێ بەهایە، باوک گومان لەو مەبەستانە دەکات کە نووسینیان بەرهەم هێناوە، لەکاتێکدا نووسین پێویست نییە، تەنیا گوتەی ئەو، تەنیا ئاخافتنی ئەو سەرچاوەی پیرۆزبە، بۆچی (تووت) دێت نووسین بەرهەم دێنێت، ئەگەر مەبەستی شاردراوەو ڕانەگەیەنراوی بەدواوە نەبێت، ئەگەر مەبەست ئەوە نەبێت لە پیرۆزی ئاخافتن و گوتەی سەر زارەکی کەم بکاتەوەو پیرۆزی بەخشین نەبێت بە نووسراو کە خودی خۆی وەکو خواوەندو پاشا و باوک نایزانێت، ئەوە گومانە لە نووسین کەوا دەکات وەکو شتێکی لاوەکی و بێ بەها و هەڕەشەدار سەیر بکرێت و بەردەوام لەژێر چاودێری دابێت.

کەواتە ئەوە (ئەفلاتوون)ە دێت لەپشت خستنەڕووی ئەم میتۆلۆژیایەدا گەرەکیەتی ئەسڵی ئاخافتن و دەسەڵاتەکەی بەتایبەتیش لۆگۆس بۆ شوێنگەی باڵادەستی و باوکایەتی بگێڕێتەوە، گەرەکیەتی ئەوەمان پێ بڵێت کە ئاخافتن یەکێکە لە ئیمتیازاتەکانی باوکایەتی، لۆگۆسیش لەم دەسەڵاتە پەترپارکی و

تیۆکراتیەوە سەرچاوە دەگرێت، کەواتە لۆگۆس لە ئاخافتنەوە سەرچاوە دەگرێت.

کەواتە مەسەلەکە ئەوەنیە کە خودی لۆگۆس بۆخۆی باوک بێت، بەڵکو لەبنەچەدا ئەسڵی لۆگۆس باوکایەتیەو ئەو دەسەڵاتە باڵایەیە. کەواتە خودی قسەکەر باوکی قسەکانی خۆیەتی و مولکداریتیان دەکات، لێرەدا لۆگۆس کوڕەو بەبێ بوونی باوکی و بەبێ ئامادەیی و پاڵپشتی ئەم باوکە بوونی نابێت، ئامادەیی باوک کەلەبری ئەو و لەپێناوی ئەودا وەڵام دەداتەوە، بەبێ باوکی تەنیاو تەنیا نووسینە، کەواتە تایبەتمەندی نووسین لەوەدایە کە باوک ئامادە نییە، دەشێت ئەم ئامادە نەبوونە بەچەندین شێوەی جۆراوجۆر بخرێتەڕوو، وەکو ئەوەی باوک مردوو بێت، بە شێوەیەکی سروشتی لەناو چووبێت، یا کوژرابێت، بۆیە نەماوە، چونکە توندوتیژی لەبەرامبەردا بەکار هاتووە، ئالێرەدا نووسین بەبێ باوکە، بێ خاوەنە، بۆ ئەوەی بتوانێت بژێت دەبێت باوک پاڵپشتی لێبکات، بانگەشەی ئامادەیی باوک بکات ئەگینا بێ سەرپەرشت لەنێو پەژارەییدا گوزەران دەکات: نووسین بەتەنیا بەبێ پاڵپشتی باوکی ناتوانێت نە خۆ بپارێزێت و نەخۆشی بپەڕێنێتەوەو دەرباز بکات.

ئالێرەدا حاڵەتی نووسین حاڵەتی یەتیمێکی بێ خاوەن و بێ باوکە، بەڵام نووسین بۆ بێ باوکایەتی قەبووڵ دەکات لەکاتێکدا ئاخافتن قەبووڵی ناکات؟ ئەوە وا دەکات نووسین بەوە تاوانبار بکرێت کە هەوڵدەدات باوک بەلاوە بنێت و خۆی لەژێر باوکەوە دەرباز بکات، ئەوەش وا دەکات ئارەزووی نووسین ئارەزوویەک بێت بۆ یەتیمی و بێ کەسی و بێ سەرپەرشت و کوشتن و فەناکردنی باوک، کەواتە ئەی باشە ئەم فارماگۆنە تاوانبارو جینایەتکار نیە؟ باشە ئەم دیاریەی (تووت) دیاریەکی ژەهراوی و نیاز خراپ نیە؟ لەحاڵەتێکدا کە ئاخافتن هەڵگری شوناسی حەقیقەت و ئامادەییە و نووسینیش فریودەر و نائامادەییە.

نووسین کاتێک خرایە سەر کاغەز ئەوە کوڕی کەس نییە، نەوەی کەس نییە، بگرە ئەو منداڵێکیش نییە تاوەکو دەسەڵاتی باوکایەتی قەبووڵ بکات، بۆیە ئەم ئەسڵەی خاوەنداریتی و باوکایەتی ڕەت دەکاتەوەو دانی پیانانێت، بە پێچەوانەی ئەویش ئاخافتن بۆیە زیندووە چونکە خاوەنی باوکێکی زیندووە باوکێک کە لەنێو ئێستادا ئامادەیی هەیەو لە تەنیشتیەوە وەستاوەو پاڵپشتی لێدەکات و ڕێگای پێ نیشان دەدات و ناهێڵێت بە هەڵە لێک بدرێتەوەو تەئویل بکرێت و بەناوی باوکایەتی و نازناو و شوهرەتی خاوەنداریتیەوە پارێزگاری لێدەکات، ئالەم کاتەدا ئاخافتن لەپەنا ئەم

پاڵپشتیەدا گوزەران دەکات و لەسایەی ئەوەشەوە دەژی و ڕێگاش بەخۆی نادات باوکی خۆی تیرۆر بکات، ئێمە لەگەڵ (دریدا) لەنێو دیالۆگی (فیدرۆس)دا دەگەینە ئەو باوەڕەی کە ئاخافتن مانای ئامادەیی دەگەیەنێت و نووسینیش مانای نائامادەیی. بۆیە لۆگۆس کاتێک لەنێو ئەم دیالۆگانەدا-مەبەستمان دیالۆگەکانی تری ئەفلاتوونیشە خاوەنی باوکە ئەوە دیارە بەمانای ئاخافتن دێت، بۆیە لۆگۆس نابێتە لۆگۆس ئەگەر خاوەنی باوک نەبێت، کەواتە لۆگۆس بوونەوەرە، گیانداەو کوڕی بونەوەرێکیشە، ئەگەر زیاتر وردبینەوە، ئەوە دیارە دەبێت ئەم بوونەوەرە زیندووش بێت، بونەوەرێک بێت لەدایک دەبێت و گەشە دەکات، کاتێکیش (ئەفلاتوون) لۆگۆس بە ئاژەڵ ناودەبات، ئەوە دیارە شوێنکەوتووی هەندێک لە گوتاربێژ و سۆفیستەکان کەوتووە کەبەر لە ئەوچەقگیری و وەستاوی نووسینیان بەراورد کردووە بە بزاڤتنی ئاخافتن و قسەی زیندوو کە بەردەوام پەیوەستە بە ئاستی دەربڕین و بەرزی و نزمی دەنگ و سیماو ڕوخساری دەم و چاو و پرسیار و وەڵامەکانیان، بەڵام تۆتارێک، یا لۆگۆسێک بۆ ئەوەی زیندوو بێت دەبێت سەر و دەست و قاچ و ناوقەدی هەبێت، ئاخافتن وەکو لۆگۆسێک زیندوو و خاوەنی هەموو ئەم پارچانەیە بەڵام ئایا نووسین کە مردووە یا نیوە مردووەو بێ باوک و بەتیمە خاوەنی ئەم هەموو ئەندامە ئۆرگانیانەیە؟ ئەوەتا (سوقرات) ئاماژە بۆ ئەو مەسەلەیە دەکات و دەڵێت: (هەموو گوتارێک دەبێت لەسەر شێوەی بونەوەرێکی زیندوو دامەزرابێت، جەستەیەکی هەبێت کە جەستەی خۆیەتی بە شێوەیەک بێ سەرو بێ قاچ نەبێت، هەروەها خاوەنی ناوقەد بێت، لەهەمان کاتیش خاوەنی دوو دەست بێت بەشێوەیەک لەگەڵ یەکتری و لەگەڵ هەموو دا بگونجێت).

لۆگۆس.. باوک

بەڵام باوک چییە؟ فرمانی باوک چییە؟ لۆگۆس بۆچی لەپەنای باوکەوە دەردەکەوێت و زیندوویەتی خۆی لەم باوکەوە وەردەگرێت؟ لەبەرامبەریشدا بۆچی نووسین-فارماگۆن-باوکی خۆی بەلاوە دەنێت و دانی پێدانانێت و هەوڵی تیرۆرکردنی دەدات؟ لە ڕاستیدا قسەکردن لەسەر مەسەلەی باوک لەلای (دریدا) مەسەلەیەکی قورس و گرانە چونکە دەمانخاتە نێو کۆمەڵێک وازی چەمککەرایی و بەسانایی ناتوانین لەم وازیە دەرباز بین، ئەوە لەحاڵەتێکدا خودی (دریدا) بۆخۆی تاکە هزرڤان و فەلسەفەکارە کە هاتووە لەنێو دەقەکانی (ئەفلاتوون)دا ئەم چەمکە فرە مانایانەی بۆ

کەسایەتی مەعنەویانەی باوک دۆزیوەتەوە، ئەستەمە فەیلەسووفێکی تر بەر لە (دریدا) بەدی بکەین بەم شێوەیە لە مانای باوک لەلای (ئەفلاتوون) تێگەیشتبێت، لێرەشدا ئێمە دیارە قسە لەسەر باوکێکی مەجازی دەکەین، ئەوەش وازیەکی ترە پێویستە ئاگاداری بین، ئێمە قسە لەسەر ئافرێدەکراوێکی نەبیل مەجازی دەکەین، قسە لەسەر بوونەوەرێکی لۆگۆسی زیندووی مەجازی دەکەین، کەواتە ئەوەی ئێمەی سەرقاڵ کردووە لێرەدا پەڕینەوەیە لە مەجازێکی تر ئەوەش ئێمە بەوازی مەجازی ناوی دەبەین، لۆگۆس لە بنەڕەتدا دەرهاویشتەو بەرهەمێکی زیندووە، ئاژەڵێکی گیاندارە، کەواتە بەرهەمهاتووە، شتێکیش بەرهەم هاتووبێت ئەوە ئەسڵێکی تری هەیە، ئەسڵی لۆگۆس باوکە لەنێو پێوەندی زمانەوەریدا باوک دێت لۆگۆس بەرهەم دێنێت، پێوەندی لۆگۆس و باوک پێوەندی نێوان باوک و کوڕەو هۆکاری ئەنجامە، بەرهەم و بەرهەمهێنەرە... تاد، بەمانایەکی تر لەسایەی لۆگۆسەوە شتێک هەیە دەردەکەوێت و باوکایەتی خۆی ڕادەگەیەنێت و ناچارمان دەکات بیری لێبکەینەوە، کەواتە ئێمە ناتوانین بیر لە بوونی شتێک بکەینەوە کە باوکە ئەگەر سەرەتا لۆگۆسێک بوونی نەبێت چونکە باوک بەبێ لۆگۆس باوک نیە بەڵکو شتێکی ترەو بێ بەهایە، دیارە وێنەی باوک لەنێو دەقەکانی (ئەفلاتوون) وێنەی مرۆڤێکی چاکەخواز و خێرخوازە، بەڵام باوک جگە لەوەش کە باوکە بەمانای سادەی باوک، بەڵام سەرۆکی گرووپێکیشە کە ناوی خێزانە، سەرمایەداریشە چونکە خاوەنی کۆمەڵێک سەرمایەی ڕەمزی و مادی و مەعنەویە.

لەهەمان کاتیشدا پادشایە، چونکە دیارە لەنێو خودی میتۆلۆژیاکانیشدا باوک پادشایەو خواوەندە و سەرکردەیە، کەسایەتی باوک بەم شێوەیە کۆمەڵێک کەسایەتی تری مەجازی لەخۆیدا کۆدەکاتەوە، خواوەند، خێرخواز، سەرکردە، سەرمایەدار، باوک، ئەوەش وازیەکی زیرەکانەیە (ئەفلاتوون) ئەنجامی داوەو (دریدا) دێت بۆمانی ئاشکرا دەکات، وازی گۆڕینی دەلالەتی تاکە وشەیەک لەنێو ڕستەیەک و ڕستەیەکی تردا، ئەوەش شێوازی خوێندنەوەی (دریدا)و کاریگەری ئەم خوێندنەوەیەمان بۆ دەردەخات و هەوڵدەدات پەلکێشی ئەوەمان بکات کە ئەو ڕاوبۆچوونانەی لەسەر ئەم دیالۆگەی (ئەفلاتوون) دا هەیە عەفەوییەت و ئازادیەکی بێ سنوور و فانتازیای تێدایە، خودی ئەم سیفاتانە لەنێو ئەم دیالۆگەدا ئەگەر بوونیان هەبێت ئەوە بەئەنقەست بووەو وازی دەلالی و مەجازی بووە لەلای (ئەفلاتوون)،

وازیەک کە ڕێساو بنەماکانی زمان دیاری دەکەن، چونکە ئەم میتۆلۆژیایەی (تحووت-تووت) کاتێک لە زمانی میسرییەوە دەگوازرێتەوە نێو زمانی گریکی و کاریگەری دەکاتە سەر کولتووری گریکی ئەوە لەگەڵ خۆیدا وازی دەلالی و مەجازیش دەگوازێتەوە، وازی باوک و پاشا و سەرمایەدار و خاوەنی و بەرهەمهێن و خواوەند و....تاد، هەموو ئەم مەجازانەش دێنە نێو کولتووری گریکی، بۆیە دەشێت خێزانی خواوەندی گریکیش لەبنەڕەتدا لەخێزانی خواوەندی میسری یا خۆرهەڵاتی کۆنەوە سەری هەڵدا بێت و ڕەگوڕیشەی هەبێت و دەشێت لەبنەچەدا خودی دوالیزمە ژیاریەکانیش لەخۆرهەڵاتەوە وەرگیرابن، دواتریش (ئەفلاتوون) دێت (تووت) وەکو خوازەیەک و نموونەیەک وەردەگرێت، بەڵام ئەم وەرگرتنە لەقاڵبی خوازەی زمانی دەردەچێت و ئاستی شوێنگەیی نێو زمانی دەگۆڕێت، ئەوە زێدەکردنێکی ئەفلاتوونیانەیە بۆ زیاتر ڕیسواکردنی نووسین، لە ڕاستیشدا دەشیا (ئەفلاتوون) ئاماژە بۆ ئەم میتۆلۆژیا میسرییە نەکات، چونکە لەنێو کولتووری گریکیدا بەبێ خودی میتۆلۆژیای (تووت) یش نووسین شەرمەزاری بووە، بەڵام ئەوە (ئەفلاتوون)ە دوالیزمی چەمک و زمانەوەریەکانی بەرهەم دێنێت، مادامەکی ئاخافتن بوونی هەیە ئەوە دیارە لەبەرامبەر ئەویشدا نووسینی ئامادەیە، بەم شێوەیە وازی نەمانی بەرهەم دێت، هەر گوتەو چەمکێک دژکاری خۆی بەرهەم دێنێت لە ڕاستیشدا دژکارەکە بۆخۆی لەنێو چەمکی یەکەمدا گوزەران دەکات و شتەکەش بەبێ ئەوەی ئاماژەشی بۆ بکەین هەر بەدییان دەکەین بۆیە کاتێک ئاخافتن دەکەین، ئەوە بەشێوەیەکی ناڕاستەوخۆ نزمی نووسین پیشان دەدەین، کاتێک بەباڵای باوکدا هەڵدەدەین ئەوە ناڕاستەوخۆ کوڕ دەخەینە پەراوێزەوە، بۆیە ئەوە (دریدا)یە دێت ئەم خۆحەشاردانە زمانەوانیانە دەدۆزێتەوە، ئەوە دێت لەنێو چەمک و گوتەکاندا دژکارەکانیش ئاشکرا دەکات بەم شێوەیە:

(ئاخافتن-نووسین، ژیان-مردن، باوک، کوڕ، یەکەم-دووەم، کوڕی شەرعی-کوڕی بیژی، ڕوح-جەستە، ناوەوە-دەرەوە، خێر-شەڕ، جدییەت- وازی، شەو، ڕۆژ و خۆر-مانگ، زەوی- ئاسمان، گەنج- پیر، جوان-ناشیرین...تاد) بەم شێوەیە دەشێت ئێمە چەندین بەرگ کتێب تایبەت بەم دژکارانە بنووسین، خودی ئەم دژکاریەتی نێو دەربڕینیش تەنانەت لەنێو سەرجەم میتۆلۆژیا خۆرهەڵاتییە کۆنەکانیشدا هەیە و لەوێوە سەرچاوەی گرتووە، بەڵام لۆگۆس دێت دژکارەکان حەشار دەدات، لەنێو زماندا زیندانیان دەکات و ناهێڵێت سەردەربێنن تاوەکو باڵادەستی یەک ماناو یەک بۆچوون بسەپێنێت.

لە ڕاستیدا ئێمە بۆ ئەوەی لەو پێگایە بەرزەی ئاخافتن تێبگەین ئەوە دەبێت لەو ڕەگوڕیشە فەلسەفییە شارەزا بین کە بۆتە هۆی ئەوەی (لۆگۆس) بەسەر (میتۆس)دا زاڵ بێت و باڵادەستی گوتاری خۆی بسەپێنێت چونکە دیارە لەوکاتەی کە فۆنۆ سێنترالیزم پاڵپشتی سەرەکی لۆگۆسێنترالیزمە، ئەوە لەهەمان کاتیشدا لۆگۆسێنترالیزمیش پاڵپشتی سەرەکی فۆنۆ سێنترالیزمە، واتا ئەوانە بەردەوام دووسێنتەرین و یەکتری تەواو دەکەن و ئەستەمە یەکێکیان بەبێ پیرۆزکردنی ئەوی تر بتوانێت باڵایی خۆی بسەپێنێت.

سەرچاوەکان:

(١) الكتابة والاختلاف، جاك دريدا، ترجمة: كاظم جهاد، دار توبقال، الطبعة الاولى، ١٩٨٨، المغرب.

(٢) هەڵوەشاندنەوەگەرایی، نووسینی: پییر ڤی زیما، وەرگێڕانی لە عەرەبییەوە: ڕێبین ڕەسووڵ ئیسماعیل، دەزگای چاپ و پەخشی ڕێبین، ٢٠٠٤، هەولێر.

(٣) جاک دریدا و هەڵوەشاندنەوە، نووسینی: ڕێبین ڕەسووڵ ئیسماعیل، کتێبێکی دەستنووسە و بەم نزیکانە لەلایەن دەزگای چاپ و پەخشی ڕێبین لە هەولێر بڵاو دەکرێتەوە.

(٤) جاک دریدا، وتووێژ، وەرگێڕانی لە عەرەبییەوە: ڕێبین ڕەسووڵ ئیسماعیل، کتێبێکی دەستنووسە و بەم نزیکانە لەلایەن دەزگای چاپ و پەخشی ڕێبین لە هەولێر بڵاو دەکرێتەوە.

(٥) صيدلية افلاطون، جاك دريدا.